

KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XXXVII. évf.

1902. Julius—Augustus.

4-ik füzet.

Jézus mint büntető bíró.¹

Midőn Jézussal, mint büntető bíróval (penologist), foglalkozom, nem a theológiával vagy christológiával viszonyítva tárgyalom. A megjelölő szó e szerint, melyet használni fogok: *büntető bíró*, de nem a *theologia* vagy christologia büntető bírója. Nem igénylem, hogy valamivel gyarapítani fogom a világ eddigi ismeretét Jézusról. Mert nem utalhatok semmi új forrásra. Az egyedüli forrás, melyre hivatkozni fogok, a négy evangelium lesz a maga eredeti alakjában. Célom nem az, hogy világot derítsek Jézusra, hanem az, hogy minő világosságot derítsünk kötelességeinkre az elítéltekkel és bűnösökkel szemben. E kérdések tárgyalásaiból származó nehézség egyfelől onnan keletkezik, hogy több világosságra van szükségünk, másfelől onnan, hogy nem használjuk fel azt a világosságot sem, a melylyel rendelkezünk. Nekem úgy tetszik, hogy Jézus e tekintetben nagy mértékben hozzájárult a világnak világosságához — oly mértékben, mely mindenestre nevezetes volt az ő korában — és a mely fokenként megvilágosítja és lelkesíti a miénket. Ez a hozzájárulás új eszmények és elvek, új czélok és tervek alakjában jelentkezett, a melyek új módszerek alkalmazását vonták maguk után. Mi Howardról, Livingstonról, Beccariaról, Poperól, Clementről és másokról úgy beszélünk, mint nagy büntető bírákról, kik nagy befolyást gyakoroltak jelen társadalmi életünkre; de azok az elvek, melyeket Jézus kimondott és azok a módszerek, melyeket Jézus használt, őt bármely kornak a legnagyobb büntető bírójával tüntetik föl. Neki mégis szinte 2000 évig kellett várakoznia, a míg elvei és módszerei a modern törvényben és a modern bíróságnál érvényesültek. Érdekes szemlélni, hogy Jézus mikép sejtette a következményeket, melyeket ma nem tekintünk sentimentális vagy egyéni nézeteknek, hanem tudományos és böleselmi ítéleteknek. Nem azt

¹ E tanulmány írója Barrows Sámuel, az Egyesült Államok kormányánál szakelőadó. *Szerk.*

értem ezek alatt, a miket a büntető törvényszék eddig teljesített. De mégis azok az ő czélját és eszményét fejezik ki. Ezek az elvek és módszerek nem voltak rendszerbe foglalva, de mind levezethetők az ő tanításaiból.

I.

Jézus elveti a megtorlást (forbátlást) és a boszút.

A büntető törvény esökönös ósdiságának bizonyítéka az, hogy egy hagyományos, büntető elmélet, a mely a Jézus korában divatban volt, még most is fenn áll és mint egy lidéreznyomás reánk nehezedik. Jézus mindjárt összeütközésbe jött ezzel az elmélettel.

A hagyományos büntető törvény, a melyet Jézus elvetett, a megtorlás és boszuállás hagyománya volt, t. i. „Szemet szemért, fogat fogért“. Ez a fogalom a héber Codexnek alaptörvénye volt és csaknem az utolsó századig irányadó minden büntető bíróságnál. Ez azt az elvet vallja, hogy minden vétkesnek valami büntetést ki kell állania, vagy legalább egy részét annak a szenvedésnek, melyet az illető okozott. Az eljárás e tekintetben az, s mintegy szálló igévé lett, t. i. „Annyi büntetést kell róni a bűnösre, a mennyit ő okozott“. „Fizess meg neki az ő saját pénzével“. Ez a büntetésnek egyszerű módja. Nem veszi tekintetbe a sértő védelmét; nincs semmi tekintettel a társadalom biztonságára. Az egyszerűen a társadalom boszúja. Az párhuzamot a vadtörzsek boszújában talál. A büntetés emez elméletének még modernebb felfogása, mely még most is uralja törvényeinket, abban áll, hogy elrettentsen. Ez a magában véve dicséretre méltó kísérlet arra volt hivatva, hogy a társadalmi védelmet helyettesítse a társadalmi boszú helyett. Két dolgot mégis meg kell jegyeznünk, először, hogy a büntetéseket legtöbbször nem elrettentő példájukért szabták ki, hanem azért, hogy az elkövetett sérelemért legalább némi lakolásban részesüljön a vétkes; másodsor, mivel a társadalmi boszú miatti büntetések, még a mikor a legnagyobb szigorral alkalmaztattak is, nem kevesbbítették a vétket. Mivel e büntetések nem megfélemlítők: épen azért nem védelmezők. Ha tulságba viszik, a szigorú büntetések inkább szánalmat keltenek, mint félelmet. Hasznossági szempontból pedig a társadalmi boszú soha se vezetett sikerre és ezután sem fog. Az okot nem kell messze keresni; mert czélja brutalizmus és nem humanizmus.

Figyelembe kell vennünk a bűnnek és az igazságtalanságnak természetes és kikerülhetetlen következményei közt való különbsé-

get; valamint azt a büntetést, a mely ítéleten és megtorláson alapszik. Jézus rendkívüli hatással beszélt a bűnösségnek és igazságtalanságnak kikerülhetetlen következményeiről a bűnöst illetőleg. Senki sem ostromolta nagyobb erővel vagy buzgósággal korának vétkei, vagy tüntette volna fel nagyobb drámai erővel, mint Jézus, hogy a rossz eselekedet irtóztató következményeket hoz a vétkezőre. Ő az erkölcsi kiválasztás amaz erejére mutatott, melylyel az „*árpát a búzától külön lehet választani*“, melynél fogva az erkölcsileg alkalmas eselekedet élni fog. Ő teljesen hitt az igaznak és jónak diadalában, a mely a rossznak és igazságtalanságnak leveretését jelenti. Ezeket az elveket Jézus nem az elkeseredés és boszú nyelvén hirdette, hanem egy profétának szerető hűségével, egy olyan hazafi buzgóságával, a ki *könnyeket hullat Jeruzsálem pusztulása felett és egy oly pásztor jóságával, a ki keresi az ő elveszett juhait*. Végtelen nagy a különbség emez erkölcsi törvények között, a melyek magok eszközlik saját következményeiket és ama nyomorult helyettesítések között, melyeket, a mi fogalmunk szerint, kieszelünk számukra a társadalmi bosszú érdekében. Ime, itten egy megrögzött, elázott részeges egyén, ki az ítélő bíró előtt áll. Mily borzasztó a büntetés, a melyet magának okozott! Az erős szesz, csaknem üszöggé égette a testét. Az embernek egy szénné égett romja!

A fizikai és erkölcsi törvények áthágása következményének minő szomorú látványa tárul elénk! . . . S milyen esztelen és nevetséges az a 10 vagy 30 napi büntetés, a melyet a bíró büntetésül kiszab a legutolsó kihágásért! . . . Nem a társadalom hivatása az isteni törvények helyét elfoglalni. Minél nagyobb a bizodalomunk abban, hogy az erkölcsi örök törvények érvényre jutnak, annál kevésbé van jogunk ezek helyébe lépni birákként. A modern törvényt nem igazolhatjuk theokratikus alapon. „*Isten villogtatja az ő büntető kardját; mi nem vehetjük ki azt az ő kezéből*“.

A fennebb rajzoltakban nem azt értem, mintha Jézusban hiányzott volna a képesség az erkölcsi biráskodásra. Ellenkezőleg, némelykor kettős tüzes nyelvek alakjában jelentkezett s lángpallóssal ostorozta a bűnt. Az erkölcsi kifakadás jelenthet egészséges állapotot úgy az egyénre, mint a társadalomra. Az az embereket helyes útra téríti. A humanus felelősség megállított törvényének megtartására kényszeríti az egyént. Az a kis húrok mozgatója. De a mint Jézus által meg volt világítva, az erkölcsi kifakadás a megjavításra irányult, nem pedig büntetésre vagy megsemmisítésre.

II.

Inkább javítás, mint boszúállás.

Jézus elve szerint üdvösebb megbocsátani, mint boszút állani; azaz: sokkal fontosabb az embereket megmenteni, mint elveszíteni. Hogy minő ellentét van a büntető és javító eljárás között, azt egy eset a Jézus életéből fényesen igazolja. Ugyanis az ő tanítványai, Jakab és János, megharagudtak egy Samariában levő falura, mivel Jézust nem akarták befogadni; és így szóltak: „Uram! akarod-e, hogy parancsoljuk, hogy tűz szálljon az égből és megemészsze ezeket, mint Ilyés is cselekedett?” De Jézus, hozzájuk fordulván, megdorgálá őket, mondván: „Nem tudjátok minémü lélek legyen ti bennetek: Mert az embernek fija nem azért jött, hogy elvesztené az embereknek életét, hanem hogy megtartaná“. Nem lehet nagyobb ellentét, mint a mely Jézus álláspontja között van egyfelől, és a régi büntető törvény között másfelől; az a világosság és sötétség, az élet és halál között való különbség. A Jakab és János tantétele a száműzés régi tantétele volt; egy olyan tantétel, a mely még ma is fejlődésben van. A társadalom védelmét úgy igyekszik teljesíteni, hogy kiirtsa a tökéletlent és a vétkest; de a társadalom nem védhető meg valamelyes befolyás vagy olyan módszer által, a mely a társadalmat magát elvadítja. Valahányszor szigorú, boszúálló és halálos eszközöket használtak a vétkes ellen, a hatás csak arra szolgált, hogy a társadalomban élessze a kegyetlenség szellemét, a mely veszélyezteti és terjeszti épen azt a bűnt, a melyet kiirtani vélt. Jézus álláspontjának lényege nem csak abban állott, hogy nekünk meg kell menteni az egyént az egyénért, hanem abban, hogy *meg kell mentenünk az egyént a társadalom számára.*

A társadalom magára nem gyakorolhatja azokat a befolyásokat, melyek szükségesek a megmentésre, hogy ha maga is nem művelt, nem fenkölt szellemű s nem halad a korrall.

Figyelemre méltó körülmény, hogy az Egyesült Államok legjobb fogházainak felügyelői úgy jellem, mint tehetség tekintetében, az utóbbi 25 év alatt, nagy haladást tettek. A javulást elősegítő elvek és módszerek nem csak azt kívánják meg, hogy a legjobb emberek legyenek alkalmazva, hanem azt is, hogy ilyeneket nevelni kell. Hamis érvelés az, mely a tisztán hasznossági bölselem nevében azt hirdeti, hogy észszerűbb és gazdaságosabb kiirtani a rosszszakat és bűnösöket, mint megmenteni.

Az ilyen felfogás teljesen észszerűtlen és inhumanus. A humanus politikának a társadalomra való hatása épen olyan üdvös, mint arra az egyénre nézve, a kivel szemben gyakoroltatik. Egyik oka annak, hogy a halálos büntetésnek, mint a társadalom védő eszközének nem volt meg a kívánt eredménye az, hogy alább szállította az élet iránt való tekintélyt és így gyengítette a vétek elleni óvószert. A drasztikus törvények észszerűtlenek, mivel inkább visszahatást szűlnek arra a társadalomra, a mely azokat alkalmazza. Az olyan állam manapság, nem tekinthető műveltnek, a melynek nincs meg a mentő eszköze, legyen az tűzoltó-egyesület, vagy kórház. A tűzoltói intézmény és a kórház a társadalom védelmére szolgálnak, de egyszersmind védelmezik a veszendőt is. A humanus-börtönrendszer épen ezt a szerepet teljesíti. Az védi a társadalmat olyan elzárt elemektől, a kik nem illenek be a társas életbe, s ugyanekkor neveli és javítja őket a társadalom számára. Valamint sokkal üdvösebb az egyénre, ha lelkében a szeretetet és rokonszenvet ápolják, mint a rideg önzést és gyűlöletet, épen így sokkal jobb a társadalomra és államra nézve is, ha a legnemesebb érzelmeket igyekszünk ápolni s azokat a törvénybe és intézményekbe átvinni. Jézus e szerint a módszeres büntető eljárás alapelveinek egyikét előlegezte, t. i. hogy a *társadalom védelmezése a bűnös javítása által eszközölhető*; azaz: jobb megmenteni, mint megsemmisíteni. Ezek lévén Jézus büntető eljárásának az alapelvei, lássuk már most, milyen volt a módszere?

III.

Jézusnak módszere gyógyító volt.

i. Minthogy *célja* a gyógyítás volt, a *módszere* is *gyógyító*. A mint tudjuk, e módszert alkalmazta úgy a testi, mint a lelki betegeknél. Mint közönségesen tudva van, — ámbár a római törvényekben s máshol találunk nyomokat arra, hogy az eszteleneket nem tekintették törvény szerint felelősségre vonandóknak, mégis századokon keresztül, sőt félszázaddal ezelőtt is, szigorú büntető módszert alkalmaztak ellenök. Azt nem találjuk sehol, hogy Jézus azt rendelte volna, hogy az örülteket megverjék, vagy sötét ezellákba zárják, milyeneket az 1900-ik évi párisi kiállításon, mint a 19-ik század barbarismusának modelljeit mutattatták be. Ilyen esetekben, valamint mindenütt Jézus büntető módszere gyógyító volt.

2. *Jézus inkább a bűnössel foglalkozott, mint a büntetés nemével.* Ez egyike a figyelemre méltó különbségeknek a régi büntető módszer és az új között.

Századokon keresztül a törvények az elkövetett büntettet büntették a bűnösre való vonatkozás nélkül. A bűnököt a szerint osztályozták, a minő kár háromlott abból a társadalomra és a büntetés a szerint volt kimérve minden cselekmény után. Enyhítő körülmények nem vétettek tekintetbe. A régi germán törvény szerint, ha egy tehén vagy ló megölt egy embert, az állatot is megölték; sérelem követtétvén el, a sértőnek, bár ki légyen, lakolnia kellett. A régi büntetés és a Jézus elvei és módszerei közt lévő különbséget szépen megvilágítja az új testamentumból egy történet. Ugyanis a zsidók egy bűnöst vittek Jézus elébe, ki megkövezésre volt ítélve. Az egyik részen állottak a vádlók, hivatkozva a törvényre, mely csak a büntettet ismerte el büntetésre méltónak; a másik részen Jézus, *a ki szintén elismerte a büntettet, de megbocsátott a bűnösnek.*

Elválasztani és osztályozni a vétkeseket, tanulmányozni természetüket, jellemvonásukat és a körülményeket, különbséget tenni az ítélet fokozata és a felelősség között; ítéletet hozni a vétkesre, a vétekre való alkalmazás nélkül: ezek azok az elvek, a melyeknek megvalósítására a modern penológisták törekednek. Ez a történet Jézus módszerének egy másik jellemvonását tünteti fel.

3. *Jézus, mint kísérletező bíró.* Jézus az ítélet felfüggesztése elvének gyakorlati elvét adta egy nagy bűnöst illetőleg a következő szavaival: „Eredj és ne vétkezzél többé!” Ez az elv, csak olyan esetben alkalmazható, mikor nyilvánvaló, hogy jobb megmenteni, mint halálra itélni. A régi büntető elmélet szerint szigoruan alkalmazva, a kísérletezés lehetetlen volt. Századok multak el, míg ez eszme a modern büntető törvényekben érvényre jutott. De különböző formákban, legtöbb államaink törvény könyveiben kifejezésre jutott, úgy szintén Franciaország és Belgium törvénykönyveiben, valamint Nagy-Britannia törvényeiben is az első ízben elkövetett bűntényeknél. A bűnös felmentése vagy a vétek iránt való közöny egy dolog, de a végeredmény, t. i. alkalmat nyújtani a vétkesnek a törvények megismerésére egy másik dolog, és teljesen más álláspont; még pedig olyan, mely éppen oly fontos a társadalomra, mint az egyénre. A büntető eszközök tanulmányozása, melyeket a bűn megakadályozása ellen alkalmazunk, mutatja, hogy a

leghelyesebb eljárás az lenne, hogy az első büntetésnél a büntetés nem alkalmazandó. A börtön büntetés ne legyen az első, hanem az utolsó.

A büntetés egy részének elengedése ugyanezen elv szerint törvényt vált az Unio 27. államában, valamint Európa több országában. Mert inkább az a cél, hogy a bűnösök megjavuljanak, mintsem a kiszabott büntetést kiállják. Ilyen esetben a bűnös szabadon bocsátásakor megjavulás reményében így szól a törvény képviselője a fogolyhoz: „Menj el és ne vétkezzél többé!”

4. *Csökönys bűnösök.* Jézusnak álláspontja, így az első, mint az állandó vétkessel szemben látható, Máthé evangéliuma 18-ik része 15—17. verseiben: „Ha a te testvéred vétkezik ellened, menj el és dorgáld meg őtet négy szem közt; és ha megfogadja a szódat, megnyerted a te testvéredet.” Az áldozatnak igazát Jézus elismerte, de nála fődolog volt a bűnös megmentése. „Ha pedig szódat nem fogadja meg, végy magad mellé még egy vagy két tanút, hogy két vagy három bizonyásznak a szájából az egész dolog bizonyosabb legyen. Hogy ha azoknak sem fogadja meg a szavukat, mond meg a gyülekezetnek; hogyha a gyülekezetnek sem fogadja meg a szavát, legyen te előtted olyan, mint egy pogány vagy publikánus.” Az idézett három versben a bűnösökkel szemben való észszerű és helyes eljárásnak kitűnő foglalatját találjuk. Mentse meg az első vétkezőt, ha lehetséges. Mert nem kicsi dolog, ha megmentetted a testvéredet. Ha ez nem sikerül, az első lépés legyen a gyülekezetnek választott bíróságához való folyamodás. Ha bűnös még mindig makacs, akkor az állami törvényt kell alkalmazni, mely az utolsó kísérlet. Ekkor a bűnös ügy tekintendő, mint társadalmilag elesett. Ha üdvös dolog a bűnös megmentése, még üdvösebb az, hogy a társadalom, az állam kárt ne szenvedjen, tekintélye alább ne szálljon. A társadalmilag hasznavehetetlen, társadalmilag zárassék ki. Ez az egyedüli logikai módja a csökönys bűnösrel való eljárásnak. Azonban a boszúnak semmi látszata ne legyen észlelhető ez ítélet hozatalnál. Ez szükséges a társadalom erkölesi színvonaláért és éppen annyi szükséges a vétkes érdekében, hogy az igazságosság mérlege meg ne lazuljon, hogy a bűnös tág lelkiismeretéhez alkalmazkodjék.

5. *A nagy természeti erők jótékony befolyása.* Jézus felismerte, hogy a nagy természeti erők, melyek szükségesek az ártatlanok élete és egészsége fentartására, épen oly szükségesek az elítéltekére

is. „Mert az Isten felhossa a napját úgy a jókra, mint gonoszokra és esőt ad az igazaknak és a hamisaknak is a földjükre egyaránt.“ Jóllehet, hogy a társadalomra veszedelmes egyének kizárandók a társadalomból, de ez nem azt jelenti, hogy őket azoktól a természeti erőktől is meg kell fosztani, a melyek szükségesek physikai és moralis egészségükre. Ha célunk az, hogy meggyógyítsuk vagy megjavítsuk a bűnösöket, akkor fel kell használnunk mindazokat az erőket és eszközöket is, melyek egészségesek és gyógyítók. A régi börtönök sötétek, nyirkosak és dohottak voltak, mint a minők a Mamertinok börtöne Rómában, a régi fogház Rothenburgban, vagy a Black Hole Calcuttában, melyekben a foglyok meghaltak a levegő hiánya miatt, vagy még lassabban az éhség miatt. A bezárás, letartóztatás bizonyos út volt a kiküszöbölésre — megsemmisülésre. Az újabbkori civilisatio valamivel jobbat követel a réginél, de még most sem mentünk át a régi rendszerből az újba. Ha csak nem bebizonyított rabló-gyilkosok, nem szabad a foglyokat megfosztani a világosságtól, vagy a levegőtől. De hazánkban még most is gyakoroljuk mind a kettőt. A foglyokat bőségesen ellátjuk élelmi szerekkel, de tüdejüket tönkre tesszük a rossz levegővel. Vegyük például a történelmi nevezetességü börtönt Sing-Singben. Az ezelőtt 75 évvel épült. Attól az időtől fogva a napnak éltető sugarai nem süttöttek bé a celláiba Czellái csak 145 köb. láb szélesek. E szerint mindenik fogolynak csak $\frac{1}{6}$ rész levegő jut, még a legjobb fogházakban is; sőt némelykor ez a hatodrés is megoszlik két ember között. Ezt a fogházat az egészségügyi tanács emberi lény számára használhatatlannak mondotta ki, de meg nem magyarázható okokból semmi orvoslás sem történt ez ideig. Államaink közül némelyek teljesen eltiltották a gépek használatát s csakis a kézi vagy lábbal való munkát engedik meg a raboknak. A kézi munka bizonyos mértékben kívánatos a foglyoknak a nevelés végett, — de e törvényezikkek ezélja nem az, hogy neveljék a foglyokat, hanem az, hogy megtiltsák nekik a természeti erők használatát, a melyek pedig lényegesek a modern élethez. A Jézus és igazság nevében felemelem szavamat és azt mondom, hogy egy államnak sincs semminemü joga ahoz, hogy a foglyokat a természet erejének bárminemü használatától eltiltsa, mely által az erejét, mint ember, felhasználhatja a jóra és a mely által hasznára válhatik úgy a társadalomnak, mint önmagának.

6. *Fogházi munka.* Jézus a munka isteni voltát hirdette, így szólván: „Az én atyám munkálkodik, én is munkálkodom.“ A munkásságban evangelium (üdvösség) van. A restség az, a mely nem emberies (inhumanus) és Istennek nem tetsző, a mely megront, lealáz és vétekre esábit. Az ítéletnek azt a régi formáját, hogy kényszer munkára ítéltetik, úgy tekintették, mint büntetést; de az újabbkori penologisták abban mindnyájan egyetértenek, hogy a semmittevés vagy munkátlanúság sokkal súlyosabb formája a büntetésnek is, a mikor a társadalom tétlenségben tartja a foglyot épen úgy bünteti önmagát is, mint az elítéltet; meit kénytelen a fegyencz fentartási költségeit fedezni, egyfelől, másfelől pedig megerősíti a fogolynak azt a vétkes szokását, a mely őtet a bűntény elkövetésére vezette. Ritkán lehet valakit becsületessé tenni addig, a míg először meg nem tanítod szorgalomra és munkásságra. Nem sok nyeresége lesz abban a társadalomnak, ha a tolvajt szegénynyé teszi.

Jézus azt hirdette, hogy a munkát jutalmazni kell. „Méltó a munkás az ő bérére!“ így szólott. Jézusnak eme mondása természetesen nem vonatkozott egyenesen a foglyok munkájára, de semmi jel nem mutat arra, hogy ezért a foglyokat el kell tiltani a munkától. Az európai penologisták már rég gyakorlatba hozták azt, hogy a börtön munka ne csak productiv legyen, hanem azt meg is kell fizetni a foglyoknak. Ilyen módon a fogházi munkának kiszámíthatatlan erkölcsi és javító hatása van.

7. *A szeretet, mint megváltó erő.* Nem szükség mondanom, hogy Jézus a megtévedett emberekre alkalmazta, — úgy a társadalomban, mint azonkívül — ama nagy erkölcsi, szellemi és vallásos erőket, a melyek szükségesek a lelkesítésre és az emberek megtéritésére. Ő hitt a szeretet erejében is, mint üdvezítő, megmentő erőben, melyet igen szépen megvilágít *a tékozló fiú* és az *elveszett juh* példázata. A szeretet épen olyan erő a világegyetemben, mint a gőz vagy villanyosság vagy bármely mozgató erő. És a szeretetet épen oly tudományosan lehet alkalmazni, mint az előbb felhozott erők bármelyikét. De tévedünk akkor, ha azt hisszük, hogy a szeretet csak szelid, gyöngéd sentimentalismus által munkálkodhatik; az egyszerűen az érzelem nyilvánulása azok iránt, a kiket megakarunk javítani. Az ilyen elmélet ellen Jézus óvatosságot ajánl.

8. *Erkölcsi sebészet.* „Ha a jobb szemed megbotránkoztat: vágd ki azt.“ Hogy a szeretet termékenyítő legyen, nemcsak imád-

ság és szolidabb eszközök által kell, hogy munkáljon, hanem önfeláldozás és fegyelem által is. Csakis morális sebészet az, melylyel a morális rákot, mely az ember lelkén rágódik, el lehet távolítani. A sebész az ő metsző eszközeivel kérlelhetetlennek és kegyetlennek tűnhetik fel; a beteg a bonezoló asztalon az ő kése alatt tehetetlen áldozatnak látszhatik, de tudva van, hogy abban a fájdalmas műtétben a szeretetnek legnagyobb ereje nyilvánul és a szerető barátoknak minden reménye a sebész ügyességébe és biztosságába van helyezve. Épen így a fogház felügyelőnek napjainkban erkölcsi sebésznek kell lennie. Az ő fegyelme metszhet, de úgy messen, hogy gyógyítás kövesse. Az ideális fegyelem olyan, a mely neveli és szilárdítja az akaratot, a nélkül, hogy megtörné, és fejleszti az egyént, a nélkül, hogy összezuzná.

9. *Fogház látogatás.* Ámbár valaki alkalmatlan lehet a társadalomra és ezért annak ítélete alapján kizárathatik a társadalomból ideiglenesen, vagy pedig örökre, mindazáltal nem zárandó ki az emberek rokonszenvéből. Valójában ez világos érv, hogy az emberek rokonszenvéből nem kell kizárni. Sok szolgálat, minők: élelmezés, ruházat stb., melyeket Jézus idejében a látogatók teljesítettek, ma már az állam kezében van. A sokféle vegyes látogatás a fogházi fegyelemre káros hatással lehet, de van olyan látogatás, a mely nevelő, rokonszenves és segítő. Jézus felfogását a látogatást illetőleg a legtágabb értelemben véve, úgy kell értenünk, hogy némely barátságos, személyes tényezőket érintkezésbe kell hoznunk a fogoly életével. Csakis személyes érintkezés által válhatik a szeretet és jótékonyság ereje termékenynyé. Ezek megtörténhetnek a felügyelő vagy segédje személyisége által; az orvos vagy lelkész által; de ha a fogoly ismét társaságba megy, ott is úgy kell eljárni vele szembe, hogy érezze a szeretet és rokonszenv melegét, magának a társadalomnak részéről is. A mi modern rendszerünk szerint alkalom nyílik a személyes erők kifejtésére. A fogoly, feltételes szabadon bocsátás mellett, fogházi büntetésének felerészét szabadon is kitöltheti. Ilyen esetben az iparosok és üzletemberek a községben alkalmat nyújthatnak foglalkozás adása által arra, hogy ismét visszatérhessenek a beesületes élet folytatására, barátságos kezet nyújtván nekik, mikor kijönnek a fogházból.

10. *Megjavulás.* Végre, ha a Jézus utmutatása és szellemében járunk el, a jellem megváltozásának egy szembeötlő példáját látjuk, — melyet Jézus is tapasztalt — t. i. a Zaccheus önkéntes meg-

javulását. Az 5-ik nemzetközi börtönügyi Congressuson Párisban 1895-ben és a 6-ikon Brüsszelben 1900-ban sok érdekes felolvasás volt, melyek a legezészerűbb módozatokkal foglalkoztak az elítéltek megjavítását illetőleg. Nem könnyű dolog legyőzni azokat a nehézségeket, melyek a fogoly tehetetlenségéből keletkeznek és sok bűnös teljesen javíthatatlan; de egy feleletet mégis lehet adni a kérdésre, t. i. ha az elkövetett büntény olyan természetű, hogy a fogoly képes azt helyrehozni és hogyha a fogoly oly nemes bánásmódban részesül, hogy azt meg is teszi. A megjavításnak szigorubb próbája ennél nem lehet. Talán egykor a mi feltételes szabadon bocsátásunkat bizonyos esetekben oda módosíthatjuk, hogy a fogoly eszközölje a megjavulást, a mennyire lehetséges.

11. *Gyermek-mentés.* Azok az elvek és módszerek, melyeket eddig felhoztam, mind enyhítők és javítók voltak, mert a Jézus életének egyik nagy szenvedélye a bűnösök megmentése volt és azért jött, hogy felkeresse és megmentse azt, a mi veszendő. Jézus úgy okoskodott, hogy azoknak, a kik egészségesek, nincs szükség orvosra. De nem kell felednünk, hogy a Jézus befolyása és gyakorlati módszere óvómódszer is volt. A mint ő volt az első kísérletező tisztviselő, szintén ő volt az első gyermek megmentő a keresztény-világban. Tanítványai közte és a gyermekek között állván, a tanítványokat eltávolította. Az ő mosolyának, áldásának s élete jótékony befolyásának el kellett jutniok üdítő harmatként a gyermekek sziveihez. A gyermek-mentés a modern emberbaráti szeretetnek üdvös és új módszere és itten egy sorba jó a Jézus módszerével.

12. *Jézus felfogása a törvényről.* A mi Jézusnak a törvényről való felfogását illeti, ő kijelentette, hogy: „*Nem azért jött, hogy a törvényt eltörölje, hanem hogy azt teljesítse*“. De az ő tanításai-ból tisztán kitűnik, hogy ő a törvényt nem törvényhozói vagy birói szempontból tekintette, hanem mint élet-elvet és rendszert. Ő a törvény holt betűje helyett mindig valami magasabbra és jobbra hivatkozik. „A betű megöl, lélek az a mi megelevenít!“ — így szól. Azok a bűnságok, melyekre figyelmünket felhívja, nem törvényhozók által megállított büntetések, hanem olyanok, melyek az elkövetett bűnténynek kikerülhetetlen következményei. Jézus módszerével teljesen ellenkezik az, hogy ő a nevelést törvényhozással helyettesítse, vagy az elnyomás rendszerét alkalmazza a fejlődés rendszere helyett. A modern demokráciában a törvények valódi tekintélye abban áll,

hogyan azok a társadalom meggyőződését, a társadalom kötelességét, fogalmait fejezik ki és a midőn ez hiányzik, semmiféle törvény sem erőszakolható. Midőn pedig ez kifejlődött, akkor a törvény magától érvényesül. Ez kitűnik Jézusnak már fennebb idézett példázatából, midőn a vádlók a házasságtörő asszonyt bevádolták: Jézusnak ama felhívására, hogy: „A ki nem bűnös, az dobjon először követ reá“, senki sem dobott egy követ sem.

Jézus tehát, az idvezülést, a megmentést, nem törvényhozás által eszközölte. Semmiféle törvény, vagy paragrafus nem helyettesítheti a nevelést az erkölcsi és társadalmi kötelességet illetőleg, mely a legeszményibb igazságossággá és a legtökéletesebb testvérieséggé fejlődik.

Jézusnak büntető birói eljárásában, véleményem szerint, a lényeges elemek a következők, u. m.: a társadalmi bosszúállás elméletének elvetése; a személyes és társadalmi mentés elméletének alkalmazása; a csupán büntető módszer helyett, a mentő módszernek az elfogadása; a büntetésnek inkább a bűnösre való alkalmazása, mint az elkövetett bűntényre; a felfüggesztett birói ítéletnek vagy „kísérletezésnek“ az elfogadása; elismerése ama ténynek, hogy a nagy természeti erők szükségesek éppen úgy a morális, mint a phisikai eredményhez; a munkának isteni származása; az erkölcsi és szellemi erők alkalmazása; a szeretet hatalma, mint mentő eszköz; az erkölcsi sebészet szükségessége a morális gyógyításra; a gyermekmentés fontossága; fogoly látogatás; a személyes érintkezés behozatala és végre elégtétel adás, mint a fegyencz megjavulásának egyik látható jele. Jézusnak büntető birói eljárásában a fő pontot az teszi, mi — a *fűdolog* — az egyénnek újjászületését eszközli és ebben kulcsot szolgáltat a társadalom újraterejtéséhez is.

Egy büntető biró elméletei soha szigorubb vizsgálaton és próbán nem mentek keresztül, mint a Jézusé, a ki azokat saját életével és halálával is megpecsételte. A midőn kimondhatatlan kiokat kellett kiállania a keresztfán: akkor is állandó és szilárd maradt az utolsó lehelletig. Ez alkalommal, ha valaha, gyilkosságait megsemmisíthette volna. Életének utolsó órájában is a bosszúállás és halálos ítélet elméletét feddette, s úgy tekintette az ő halálos ellenségeit, mint a morális csalódás áldozatait: „Atyám, bocsáss meg nekik, mert nem tudják, hogy mit cselekesznek“. Van-e a szeretet mentő, idvezítő erejében vetett bizalomnak ennél magasztosabb illustrációja, bizonyítéka?! Van-e szebb illustráció arra nézve, hogy ne feled-

kezzünk el a rabról, mint a szeretetnek és reménységnek amaz igéi, melyeket a kereszten levő bűnöshöz intézett! . . .

Gyakran halljuk ezt a szólamot: „Vissza Jézushoz“. De ha meggondoljuk, hogy mennyi nincs még az ő emberek iránt való szeretetéből és lelkesüléséből megvalósítva; ha fontolóra vesszük, mily késedelmezők vagyunk az ő evangéliumát törvényeinkbe, intézményeinkbe és a saját egyéni életünkbe átültetni; ha meggondoljuk, mennyire előttünk jár Jézus még most is, úgy az életszabályok, mint példaadás tekintetében, nem kell-é inkább így szólnunk: „Előre Jézushoz; előre Jézushoz!“

BARROWSTÓL

KOVÁCS JÁNOS.

Adalékok désfalvi Simon Mihály életrajzához.

A magyar unitárius status egyik kiváló oszlopos férfia a XVII. százév második felében és a XVIII-nak első negyedében fél századot töltött a haza szolgálatában. Ennek felét a nemzeti fejedelmek, a két Apafi alatt, ha ugyan fejedelemségnek nevezhetjük II. Apafi Mihály alatt a nemzeti fejedelemség megrendült, hanyatló s teljesen megszűnt korát; az ötven év másik fele I. Lipót, I. József és III. Károly Habsburgházból való uralkodók korára esik.

Hű, pontos, lelkiismeretes szolgálatja, kitartó, ernyedetlen szorgalma fokenként készítették a lépesőt az erdélyi kormányszéki tanácsosságra, belső titkos tanácsosi kitüntetésre és jutalmazásokra.

I. Apafi Mihály fejedelem 1678. július 21-én Gyulaféhevárt kelt adománylevelében Nagy-Csergeden lakó Moldován Salamont és Kosztánt született és születendő gyermekeikkel s minden ingóságokkal désfalvi Simon Mihálynak, udvari nagyobb kancelláriája irnokának és hites jegyzőjének s mindkét ágon levő örökösei és utódainak ajándékozta.

Egy év sem telt el és Apafi ismétli fejedelmi kegyét és négy gazdátlan családot ajándékoz Simon Mihály hites irnok és jegyző emberének, 1679. június 10-én az előbb írt módon ezek: Hatzegán János Somostelkén, Pap János, Ráduly János Nagy-Csergeden és Szunya György Pocsfalván, ki törvénytelen ágyból, ismeretlen atyától eredett.

Apafi kegye, Simon Mihály iránt, átszállott fiára, II. Apafira is. A fejedelem irodájában töltött hosszas működése alatt az ifjú fejedelem II. Apafi Mihály kegyét is kiérdemelte s tőle 1698. nov. 24. Bécsben költ adomány-levél szerint két jobbágyot nyert: Szászujfalvi Rima, másként Sztán Juont és Désfalvi Osa Sztant. Apafinak ezen adományát Leopold is megerősíti 1699. június 19-én Bécsben. 1703. május 12. Bécsben kelt adomány-levél szerint: „Megtekintvén tekintetes nemzetes Deésfalvi Simon Mihály uramnak Felséges Császárs és Coronás Királyunk ő felsége erdélyi udvari Cancellariája Tanácsának és regisztrátorának hozzánk való hűséges magaalalmaztatását és szükségés dolgainkban még ez idegen földön is szorgalmatossággal gyakorlott sok rendbéli szolgálatját: annak megjutalmazására“ adta a gálfalvi határon, a désfalvi kis hidon alól levő majorság szántóföldjét.

E pár okmányon kívül 20 ív terjedelmű naplója is mutatja, hogy 1698. májustól fogva, sőt — egy feljegyzés szerint — 1697. november 16-tól fogva, Bécsben az erdélyi Cancellariánál szolgált gr. Teleki Sámuel kanczellársága alatt, ki újévi ajándékkal is kedveskedett Simon Mihálynak, a mint naplója mutatja: „Die 9 január 1699. Vettem Gombkötő Györgytől a hajszin mentére, a *Teleki* uram ajándékozta varráshoz, tizenkét aranyfonalból kötött gombot gombházastól 4 frt 30 kr“. 1700. Teleki ismétli újévi szíveségét: „A Teleki uram ajándékozta dolmány posztaja préselésért a posztócsinálnak 34 kr“.

Naplója tájékoztató nyújt a felől is, meddig lakott Bécsben. 1713. mártius végén tesz posztó s más kelme bevásárlásokat magának, nejének, testvére, rokonai és jó embereinek egy veress bagaria párnaszakot. Posztókat e szerint: Barátszint öt rőfet per flor 5-30 kr. = 27 frt 30 kr., szekfűszint, levendula szint feleségemnek per 4 frt 30 kr. = 11 frt 15 kr. Teczszint Jármí Zsuzsi számára két rőfet per 5 frt. 50 kr. = 11 frt. Kéket Simon János uram számára 3 rőfet per 4 frt 15 kr. = 13 frt 30 kr. Ugyan kékei Simon Györgynek 3 rőfet stb. Ezek testvérei, tehát ajándékba hozza lejövetelekor.

Ugyanazon hó 31. Bécsben kél egy tanu vallató parancsa (Compulsorium mandatum). Bécsben 1713. jun. 30-ig volt. Ekkor lejött Nagy-Szebenbe az akkor felállított guberniumhoz. 1714. máj. 20. Simon Mihályt, kormányiszéki belső titkos tanácsost, Rettegi Mária, székely-kereszturi Váradi József neje, néhai Rettegi Jánosnak Gergely Judittól született leánya, teljhatalmu gondnokává választja és nevezi ki.

Ezen minőségben, mint kormányiszéki tanácsost, többször meghívja gr. Korda Zsigmond kormányzó, 1714—1722-ig, gyűlésbe, most Szebenbe, majd Kolozsvárra, majd ismét Beszterezére a pestis miatt 1719.; 1720. november 12-re Szebenbe, Steinvere generalis temetésére; 1721. ápril 3-ra Medgyesfalvára, fia keresztelési ünnepélyére; ugyanazon év június 22-re gr. Virmond fogadása végett Kolozsvárra; 1722. jun. 15. újból Kolozsvárra. 1721. a fehérvári káptalan hívja meg néhai Mártonffy György püspök temetésére szeptember 5-re. A guberniumnál 1723. nov. 27-ig szolgált. E napon ebéd alatt szélhűdés érte s éjjeli 12 órakor kimúlt.

A Rákóczi harez mozgalmas éveit Bécsben élte át. Természetesnek találjuk tehát, hogy mint udvari ember minő szempontból tekintette és ítélte meg azt. Nem kurucz, hanem labancz nézetét kifejeli határozottan 1711. június 25-én¹ Bécsben kelt s vejéhez, Jármí Miklóshoz, irt terjedelmes levelében, a mint alább látni fogjuk.

Az egyszerű irnokból belső titkos tanácsosi méltóságra emelkedett Simon könnyüszerral eszközölhette a kormányiszék levéltárából a Rákóczi mozgalomra vonatkozó fontosabb okmányok lemásolását. Ezek közül néhányat idejegyzünk.

¹ Akkor már vége is volt a kuruczmozgalomnak. Bécsben egymagára különben is bajosan kuruczkozhatott volna az a II. Apafi Mihálylyal még a kuruczmozgalom előtt odakerült pár magyar.

Az erdélyi udvari kanczellária értesíti a kormányzékot, hogy kiknek adattak útlevelek, armalis v. nemes-levelek s minő határozatok tétettek egyes emberek, családok és községekre nézve sat. 1699. és 1702. években.

I. József leírata Magyarország rendeihez I. Leopold halála alkalmával 1705. május 14. és a palatinus kíséző levele máj. 15. az elégületlen Magyarokhoz.

1705. decz. 15-re Segesvárra hirdetett gyűlés határozatai 12 cikkben aláírva márczius hó 3-án a gyűlés utolsó napján Haller István elnök, Simonffi Mihály főjegyző által. (Kővári 30-ra írja a gyűlést.)

1707. A deputatiónak¹ a ministeriumban előterjesztendő ügyeinek kivonata január 20. február 21. és márczius 14. és 17-ről.

1707. aug. 2. Nyílt parancs Rákóczy Ferencnek erdélyi fejedelmé választását illetőleg, ellenmondás, tiltakozás és semmisnek nyilvánítás.²

1707. Névjegyzéke az ország azon főrendei és nemzeteinek, kik a Rákóczi pártot követték. Továbbá: kik maradtak meg a hűségben a megyék- székely- és szász-székekben, kik költöztek be Szebenbe, Brassóba, Fogarasba vagy mentek ki Moldvába, Oláhországba 1709. A hűséges főrendek és mágnások közül, kik vannak hivatal nélkül 1708. 1710. Összehasonlítása az erdélyi azon főrendeknek és nemzeteknek, kik jelen vagy távol voltak.

Nyílt levél I. József királytól a magyarokhoz 1709. július 4., hogy a kik egy hó alatt visszatérnek a hűséghez, kegyelmet nyerne, az ellenkezők pedig száműzetnek s javaik a kincstár számára lefoglaltatnak, ívrét nyomtatásban.

A főispánok és királyi táblabírók esküformái.

Vannak az említettekén kívül eredeti levelek is. Például Biró Sámueltól két-két ív terjedelmű két levele 1709. és 1710-ből Szebenből keltezve. Továbbá Lengyelországból Taszieski Ákostól az erdélyi szegényeknek nevezett unitáriusok fölsegelésére rendelt Bécsbe küldött 2728 tallérről szóló Szentkereszti Andrásához intézett latin levél, hogy az erdélyi kormányzékhoz küldje a bécsi udvari cancellária nagyobb biztosság végett. 1711. szept. 12. (Kővári is szól ezen pénzről K. Magvető, XXXIII. k. 301. l. 1898.)

Désfalvi előneve, predikátuma, azon Kisküküllő vármegyében a dicsőszentmártoni járásban fekvő mondhatni kiesiny községtől Désfalváról van, melynek magyar és oláh lakói 875 lelket tesznek vallásra nézve unitáriusok és görög katho-

¹ Deputatio regia. Erdélyben a három alkotmányrészes — magyar, székely és szász — nemzetből egyenlő számban kinevezett 16 tagú kormányzó-bizottság.

² A II. Rákóczi Ferenc és társai ellen 1715. hozott száműzési törvény-cikk (I. decretum 49.) törlését most kezdi sürgetni a szabadságért lelkesülő budapesti egyetemi ifjuság, mely törvényezikket hallgatva tünték országgyűléseink 187 éven át. (Ellenzék, 1902. febr. 17. 39 szám.)

likusok, a házszám 178. Négy századon át több családnak volt *Désfalvi* előneve. 1488. Bécsben költ eredeti oklevél szerint Mátyás király levelet¹ nova donatio ad néhai *Désfalvi* Eczely² János négy leányának: Anna, Orsolya, Héléna és Juliánának *Désfalvára*.

1602. aug. 30. Megyes, Básta György³ Rudolf császár hadvezére Erdélyben *désfalvi* Nagy Bálintnak, a császár bizonyos lovagvezérének ad nova donatit Belső-Szolnok vármegyében Hagymás nevű egész birtokára, melyet Báthori Zsigmond uralkodása alatt 1582. körül az ország kormányzótól nyert és Mihály vajda is megcrósított.

1618. ápr. 25. Bethlen Gábor ad a *désfalvi* Balogh családnak új adománylevelet a *désfalvi*, haranglábi és sárosi egész és részirtokokra.

Születését tanúsító anyakönyvi kivonatot azon korból a XVII. századból kivált a kisebb falusi községekben siker nélkül keresünk, ennek megfelelő időkort bizonyító oklevelet, revisionales hivatalosan állítottak és adtak ki. A Simon Mihály időkorát bizonyító ilyen levél-revisionales 1675. május 13. költ és ebből tudjuk meg, hogy életének 22 évét betöltötte és a 23-ban jár. E szerint tehát 1652—3. született.

Ugyanazon évben, hónapban és napon revocatiot v. retractatiot (visszavonás, megmástitás) kér és nyer, mely szerint szülői, fiu és leánytestvérei, elődei, atyai és anyai ágon levő rokonai vagy bárki által s bárhol tett minden oly szerződéseket, végrendeleteket, szóval minden oly intézkedéseket, melyek az ő jogaira, bárhol levő birtokaira nézve károsok és hátrányosak, megmástithatja, felbonthatja, szóval: jogorvoslattal élhet.

Édes atya Simon Kristóf, édesanyja Székely Anna, Szentábrahám Székely Pálnak második nejétől, Sárdi Simény Annától⁴ született leánya, ki 1677. januárius 28. kelt osztoztató parancs — divisionale mandatum — szerint a sárdi udvarház és birtok, úgy a nagycsergedi birtok ötöt illető egynegyedrészenek kiadását, kihasztítását és elkülönítését követeli unoka testvéreitől, ifj. Simén Tamás, János és a Jakabházi fiaktól.

¹ A hártýára írt oklevél Báthori István erdélyi vajda a kenyérmezei bősvezér aláírásával; a pecsét hiányzik róla csak a helye látszik. Mátyás király a maga részjóságait: Harangláb, Gálfalva, Kissáros, *Désfalva*, Borzás, Somostelke, Laczkod, Széplak és Balázstelke községekben Székely Mihálynak, Szentiváni Mikay Antal fiának és héderfaji Lőkös Domokos fiának s ezek utódainak adta.

² Eczeli- vagy Ecelini-villa: Megyes városa, tehát *Désfalvi* Megyesi János leányai.

³ Papirra írva, borított pecséttel, Básta eredeti név aláírásával.

⁴ Sárdi Simény Anna édesatyja id. Simén Pál, anyja: Kövesdi Nagy Anna; testvérei: idősb Simén Tamás, Gergely és Erzsébet, Jakabházi Györgyné. Tamás fia ifj. Tamás; Gergely fia János; Erzsébet, Jakabháziné fiai: Pál és György, Simény Annának második férje 1645. tanu vallató parancs szerint szentábrahám pap László Gergely volt.

Simon Kristófnak Székely Annától 3 fiú s 1 leány gyermeke volt: Mihály, János¹ és György és Kata. János 1713. Küküllő-vármegyének főbirája, György gr. Kornis Zsigmond kormányzónak volt szolgálatában, a honnan 1714. kilépett, a mint Kornis Gubernátor Szebenből írja Simon Mihálynak: „kegyelmed öcsese nem tudom mi okból viseltetvén, szolgálatomról lemondott, kit noha abban megtartani tovább is nem sajnálottam volna, mindazáltal szándékát ellenezni nem akarván, elboesátottam.“

A három testvér 1679. okt. 11. meginteti Simon Tamást és Jánost egy szerződés pontjainak megtartása végett.

A három fiutestvér közül György elébb halt meg, mint Mihály bátyja s így Mihályt halálakor 1723. nov. 27-én, Györgynek csak gyermekei gyászolták: György, Mihály, valamint leányai: Borbára, Kata, Judith, Sára. Jánosnak fia is János volt.

Simon Mihály kétszer nősült. Első nője désfalvi Tordai Anna, kívül hat évet élt; a második Horváth Krisztina 1679. január 1. kelt szerződés szerint Orosz Demeterné és két kisebb fia Pintilia és Jancsi jobbágyúl kötelezik magukat Simon Mihálynak és két ágon *leendő* gyermekeinek és successor atyjafiainak. Ugyanazon év június 10-én Apafi Mihály fejedelem, mint előbb említők, négy jobbágyot ad Simon Mihálynak és vérszerint való testvéreinek. Nőjét nem említi az adománylevél. Nősülése ezek szerint a nyolcvanas évek elejére tehető. A felette tartott oratio szerint első nejét 1684-ben vette el; másodikat 1694-ben négy évi özvegység után. Első nejétől egy leánya született: Simon Judit, ki 1700. ápril. 20-án még hajadon s édesatyja természetes gyámja; egy év múlva 1701. ápril. 21. már magyar dellői Jármí Miklós második felesége, az első Kun Zsófi volt. Első nejétől egy fia is született: Mihály, ki két éves korában az anya halála után nem sok idővel meghalt.

Simon Mihály első neje Tordai Anna 1690-ben halt meg. Érintők előbb, hogy Bethlen Gábor 1618. ápril. 25-én új adománylevelet adott désfalvi Balogh Jánosnak s testvérei és rokonainak. Ezen Balogh Jánosnak Désfalvi Judittól született leánya, Balogh Anna Bedő Máténé. Bedő Máténak Balogh Annától való leánya, Bedő Judith désfalvi Tordai Pál felesége, és leányuk Tordai Anna Simon Mihálynak lett élettársa s leányuk — mint látók — Jármí Miklóshoz ment férjhez és így a nagykiterjedésű nemes Jármí családdal is összeköttetésbe jött.

¹ János és Mihály nevet többen viselnek e családból, kivált a későbbi időkben. 1715. nov. 20-án idős. és ifjabb Simon János tanuskodnak, hogy Bánffi Miklós Koczop Sztojkat, Vaszilit és Mátét Simon Mihálynak adta örökös jussal. — 1734. január 27. néhai Désfalvi Simon Jánosnak S. Mihály testvéreinek 3 leánya: Margit, Justina és Rebeka megosztóznak Désfalván az ingóságokból. — 1765. Désfalvi id. Simon János meghal aug. 1-én 77 éves korában, temetett Magyar-Ujfaluban. A gyászjelentést Simon Mihály és János írják alá (marosvásárhelyi ref. kollég. könyvtárában.) A Ker. Magvetőben XXXIII. köt. 301. lap. a későbbi időből több Simont hoz fel Kővári László.

Birtokainak nagy része leánya Simon Judit által a Jármí családra ment át Jármí Miklós gyermekeire: Jármí Mihály, Ilona és Zsuzsára s ezek által másod unokáira Jármí János és Miklósrá, ki 1767-ben 15 éves volt. Jármí Ilona férje Pápai Ferencz¹ és Jármí Zsuzsa Suki István felesége.

Második nejével Horváth Krisztinával szerzett birtoka (1724.) végintézkedése értelmében leánya és özvegye között oszlott meg. „Nem subscribált s pecsételt mindazonáltal maga tulajdonkezelével írt dispositója találatott a kalamáris lúdában,“ mely szerint a dedrád-széplaki udvarháznak jobbágyokkal s minden hozzá tartozókkal együtt az özvegy birtokában kellett maradni. Hogy azonban az özvegy halála után utódai és a Simon Judit utódai között az osztás alkalmával történhető viszálynak eleje vétessék és a per-patvar kikerültség: Horváth Krisztina Simon Mihály özvegye és Simon Judit, leánya 1724. ápril. 24. intézkednek az osztályról. Ezen elővigyázat és gondoskodás azonban sikertelen volt, mert Horváth Krisztina unokái (első férjétől) felső v. dedrád-széplaki Széplaki György és János elhordották Simon Judit désfalvi javait, melyek atyja Simon Mihály és Horváth Krisztina szerződések erejénél fogva szállottak reá. Ezen kívül 1724. február havában a kormányzóhoz folyamodik Simon Judit s kéri, hogy néhai édesatyját illető hátralék fizetését utalványoztassa ki az ő számára egészen, mert édes atyja négy ekklézsiának rendelt kevés pénzt 60 magyar forintot és ha mostoha anyjának, Horváth Krisztinának utaltatik ki az egész hátralék összeg, semmit sem ad neki s az ekklézsiákat sem elégíti ki. Ezen kérelmére febr. 26-án tagadó választ kap, hogy a kamara főpénztárnoka Kozma Kelemen csak az özvegy nyugtájára adja ki a pénzt, tehát egyezzék az özvegygyel.

Horváth Krisztinának Simon Mihálytól nem maradt utóda, csak első férjétől Diószegi Borbély Pétertől egy leánya: Borbély Mária, kinek férjétől Széplaki Istvántól fia kis- v. felső-dedrád-széplaki Széplaki György, ennek leánya pedig Széplaki Krisztina m.-csesztevei Bágyoni László felesége. Az előadottak szerint Simon Mihály vagyona fiu-utód hiányában leány-ágon széteszlott.

Simon Mihály meghalt 1723. november 28-án² Hivatalos működésben utoljára N.-Szebenben találjuk 1722. az országgyűlésen a pragmatica sanctio tárgyalása alkalmával, a mikor az április 1-én tartott kir. kormányzó tanácsülésében jelen vannak: gr. Kornis Zsigmond a kormányzó, b. Vesselényi István, a karok és rendek elnöke, b. Haller György, b. Kemény László, b. Bornemisza János

¹ Pápai Ferencz alsójárai, a tordai unitar. egyházközségnek gondnoka, midőn Virmont tábornok a tordai piaci templomot 1721. elfoglalta, őt Kereszturi Sámuel lelkészszel együtt Szebenbe hurcoltatta. (Kövári L. Ker. Magvető XXXIII. 306. lap.)

² Ker. Magvető XXXIII. k. 1898. 301. l. Kövári László Zsuki Lászlónál is 1741.-ről említi Simon Mihályt, de ez nem vonatkozhatik az 1723.-ban meghalt Simon Mihályra.

József, Szentkereszti András, *Simon Mihály* és Vest Sámuel figy-szintén a karok és rendek is. Ezen ülésben az osztrákház nőágá-nak örökösödési jogáról kész fogalmazvány olvastatott fel. (Századok, XIII. k. 317. l.)

Anyagi gyarapodásának forrását több körülménynek tulajdoníthatni. A fejedelmi adományok mellett a maga és atyja házassága útján is szépen örökölt. Édes anyja Székely Anna jogán a sárdi és nagycsergedi Simén birtokból egynegyed részt kap testvéreivel; valamint neje Tordai Anna után szintén igen jelentékeny birtoknak lett részese. A désfalvi, haranglábi és sárosi birtokrészek, melyekre Bethlen Gábor új adomány-levelet adott 1618. nagyrészben reá szállottak Balogh János és neje Désfalvi Judit után, kiknek Balogh Anna leányukon kívül többi gyermekeik ivadék nélkül haltak el. Bedő Annának Bedő Mátétól két leánya volt: Bedő Anna és Judit, az első Tordai Istvánnak, az utolsó Tordai Pálhoz ment férjhez. Tordai Istvánnak nem maradtak gyermekei és így Tordai Pál leánya, Tordai Anna Simon Mihályné örökölte az említett három községben volt birtokrészeket.

Ezen örökléseken kívül hagyomány útján is növekedett birtoka. Désfalván lakó nemes és tiszteltes Köröspataki Ferencz feleségével Albert Orsolyával együtt Désfalván levő nemes házakat, fundusokat, örökségeket Simon Mihálynak örökbe fogadott fioknak adják és hagyják halálok esetére. Az erről szóló okmány 1678. decz. 2. Désfalván a Simon Kristóf házánál kél, a fejedelmi megerősítés 1679. jun. 2. aláírva Apafi és cancellárja Bethlen Farkas és a titkár Lugosi Ferencz által. A beigtatás és az erről szóló tudósítás, kihirdetés 1680. ápril. 23. történt meg.

Az elősorolt adományok, hagyományok és öröklések mellett hágyoni gyarapodásának nem kis emeltyűje volt mérsékletes rendes életmódja és háztartása s szigoruan pontos takarékossga, a mi naplójából tisztán, világosan kitérnik.

Minden kiadását, költését a legapróbb részletekig bejegyezte pontosan; egy darab ruhának kelméjét szintén, bársony vagy selyem bérlését, zsinorját, gombjait külön-külön árukkal, a szabó számláját s azután összegezi az egészet. 1700. könyveket küld Simon Kristófnak Bécsből a kolozsvári scholába a praeceptorától Csapai Ferencztől. 1701. és 1702-ben hasonlóan könyveket küld Kristófnak. 1710. hintót csináltatott négy üléssel, kívül egészen megbőrözve, belül színét jól megtartó veres posztóval bevonva, két ülésbe való vánkossal és bakra való takaróval együtt in summa 191 forint. Szolgálati készségét mutatja a sok megrendelés Erdélyből rokonoktól, ismerősöktől, báróktól, grófoktól. A reformatus püspöknek Horthai István uramnak is vett életánt esont puska-palaczkot, egy nyakba vető minutas órát 50 frt., két fehér háló-süveget 1 frt., egy bokor nyári keztyüt. A püspökneknek Horthinének két vég vékony gyolcsot 9 frt., egy fertály sáfránt 3 frt., félfertály szekfüvet 30 kr., félfertály szerecsendió virágot 2 frt. 45 kr., két pár

öntalat 10 frt., tizenkét virágos esészt 10 frt., Pápai Pálnak, Jármának, Horváth Boldizsárnak vad- és madárhívó sipokat sat. De legyen elég ennyi mutatványul. Kérését, megbizását szives készséggel teljesítette mindenkinek, a ki csak hozzá fordúlt.

Nem feledkezett meg szülőföldre egyházközségéről is. „Szegőd-ség szerént csináltatván — írja 1709. október 15-én naplójában — egy ezüst pohárt a désfalvi ecclesiához belől egészen aranyosan, van benne 28 lat, 2 quint, fizettem latjéért 1 frt. 30 krt. Megint azon felül, hogy néholt kívül is aranyozta 1 frt. A betük reámet-széséért 52 krt. In summa 44 rfrt. 52 kr. Megint egy tányért hozzá feljül egészen, alól a széli és feneke aranyos, melyben van 8 lat és 3 quint, latjéért fizettem 1 frt. 33 krt. A betük reá metszéséért 45 krt. Summa 14 frt. 18 kr. Summa utriusque 58 rfrt. 54 kr. = 70 mfrt 68 denár.

1715. ismét áldozatot hoz: megújíttatja, restauráltatja a tem-plomot belől Simon Mihály „istenes indulatjából tulajdon költsé-gével.“ Ugyanezen évben júniusban Désfalván generalis gyűlés tartatván, a szent consistorium ad az unitárius templomban a méltóságos úr ő kegyelme feleségének székhelyet. (Lásd. Ker. Mag-vető. 1902. 107. l.)

Élettörténete többi adatait, politikai hitvallását sat. egészítse ki sajátkezűleg írt levele, melyet itt közre adunk.

„Isten minden üdvességes jókkal, jó egészséges étellel áldja meg kegyelmedet, kedvesivel együtt kívánom.

Adámosról 13. may. datalt kgl. levelét vettem becsülettel, kgl. életét és hazájába hosszas szenvedési után való beérkezését örömmel értettem és hogy az hozzája tartozó kedvesit is esendes és egészséges életben találhatta. Nem kétlem volt elég szenvedése kglmeteknek erdélyiekül, midőn édes hazájokból és lakóhelyekből idegen helyre és mások fala alá szorultak eselédestől; de bár akkor gondolta volna jól meg kgltek, mit tegyen embernek hazájából kimenni és idegen nemzetnek hagyni, mikor ben volt és ne engedte volna magát haszontalan és fundamentum nélkül való színes biztatásokkal elhítenni és seducaltatni. Értelmes sententia: Felix quem faciunt aliena pericula cautum. KeGYelmednek penig némely becsületes atyafival együtt lehetett volna proprio periculo tanolni, ha in memoriam revocalták volna, mint járának a Tököli biztatásával; de megtartván amaz intést Afflictis non est addenda afflictio, ezt abban hagyom s amaz böles mondással: et horum aliquando meminisce juvabit és a Szent Dávid ama szavaival consolalom kglmedet: Jómra lón uram énnekem, hogy megalázzál engemet, hogy megtanolnám a te szerzésidet. Szomorán értem annyi sok becsületes hazámbeli atyánkfainak elhullásokat, kik ha szintén idegen földön takarítottak is el, nyugosznak az ő ágyas házokban és nem éri őket semmi gonosz. De a kik még életben oda vannak, nem tudom mivel biztathatják magukat. Maledictus, qui confidit in homine; lehet oly idő, megtérnének, ha térhetnének. Nekem

úgy tetszik, okosabban cselekedtek, a kik amplectálták a (amnestiat) gratiat és hazájokba visszamentek, ha puszttára mentek is, de isteni gratiából tulajdonokra. Nemesei szabadságnak keresését praetendálták a jó magyarok, de azt csak ajkokon pengették, eselekedetek contráriumot mutatott. Szép specimenjét adták az onodi gyűlésben, mikor a vármegyék követeit törvénytelen kezekkel furiosa megölték, melyért ma is a keresztény világ előtt rosz emlékezetben vannak. Hát a haza fiainak annyi raboskoddatások vajjon elementianak és a szép szabadságnak munkája-e? De legközelebb a kik most ex desperatione amplectálták a gratiat, vajjon sincere cselekedtek-e magok atyjokfiaival, midőn excludálták per pacificationis tractatum az amnestiából azokat, a kik ante hunc tractatum tértek vissza hazájokba előbbi homagiumok mellé? melyen ez a felséges udvar is álmélkodott és in ea parte reformalt, a mint kglđ a felséges császárné assecuratoriájából megláthatja, mert publicumra megyen nyomtatás által is. Hihető oda czélozott kglđ., a midőn a Jármí György uram alkalmatosságára való vigyázásra kér kglmed. Generaliter lévén már engedtetve az amnestia, ő kglmet is comprehendalja és nem félhet, csak Isten egyéb tüztől oltalmazza hazánkat.

A mi kevesen mi itt (Bécsben) voltunk, nem voltunk oly mérgesek és hazánk törvényének rontói, hanem a tűznek oltogatói; mint a kurucz atyafiak voltak mi ellenünk, sőt a magokkal egy hajóban evezők ellen is. — Engem Isten nem tudom mire tart, kétszeri alkalmatossággal akadtam már meg haza menő szándékomban; elsőbben a szegény ur, *Sárosi János* halála, de inkább azt követő nagy confusio és rettentő revolutioja a haza állapotjának; most pedig a boldog emlékezetű császár és kglmes urunk s királyunknak hirtelen és véletlen halála. Vice cancellarius uram is (*gr. Teleki Sámuel*) alámenvén Erdélybe, egy secretarius héjával is lévén a cancellaria, csak hárman vagyunk in consilio, ennek is egyike menő félben van szebeni uraságra: várnom kell pro publico bono az üdőtől és alkalmatosságtól, ha becsülettel kezdettem úgy is végezhessem uram és hazám szolgálatját; kitől is búcsuzzam, míg az urunk székibe nem ül? melyet min-lazáltal itt remélnek nemsokára, hogy megleszen. Nekem is van bizodalom, hogy sok óhajtasom és fohászokodásom után az én jó Istenem hazámba vezérel, noha énfelelem is secure beszéltek olyant némelyek, hogy soha haza nem megyek ismét. Igaz dolog: mindkettőnknek nyavalyás feleségemmel együtt igen megváltozott előbbeni egészségünk, neki ugyan holt hírért költötték volt, de kivált én tavaly a tavasz kezdetén arra jútottam vala, hogy a jobb kezem és lábom elsőbben csaknem úgy elesett vala, mint a guttaütésben, azután rettenetes kinokat szenvedtem véle, attól fogva mind kura alatt vagyok, még sem épültem jól ki belőle. Feleségem is hasonlóképpen sok időtől fogva van doktori cura alatt, de mégis Isten életünknek kedvezett és talám addig is kedvez, míg kglmeteket ez életben meglátunk engedi.

Emlékezik kglmed postscriptájában egy Segesvárra vitt almariomom felől, hogy tennék dispositiót a benne volt könyvek megszárasztások felől, mennyi ideje annak, hogy az úgyvan, ha vas lett volna is megette volna eddig a rozsdá Meg vallottam én annak a kárát, a volna kevesebb; de hová löttek azok a ládák és a bennevalók, a melyeket kglmetek kihozott Vásárhelyről? Ugy tanultam ki, nem igen báuták volna azt, akárhova legyünk mű, csak kaphatták az emberek kevés otthon maradtott javaeszkáinkat, marháinkat és jószágokánkat. Örömet is nyúltak gondviseléséhez, de nem a mi suceursusunkra, hanem a magok hasznára.

A mi a *gróf Sárpataki Márton* uram nekem conferált adámosi fundusát illeti, olyan mint a Markalf ajándéka. Nem is kérttem, hanem kéretlen obstrudálta, csak kezembe kellene bocsátani, én nekem a nélkül is nem lévén szükségem reá, ugyancsak kglmeteknek hagynám, a besenyecit foglalná vissza kglmed magának, ha mást nem adna másutt kglmednek a esere helyett. Nekem az a collatiója teszen kevesebbet, de annál többel adós, valóban rosszúl fizet jótétemért, de annak is végének kell lenni, ha szépszerént nem, kedvetlenséggel is.

Borsainé asszonyomék és *Jármí György*¹ uram köszöntéseket becsülettel vettem, Istentől én is ő kglmeknek minden jókat és hazájokban édes házoknál való esendes nyugodalmat és hazájokban való békességes lakást kívánok.

Feleségem és *Kriska*² is kgltek köszöntését kedvesen vették, nevezett szerint is *Kriska a Jármí Ilona*³ asszony köszöntését; kglmednek pedig az a válasz, hogy kglmed állott el előbb a szövetség mellől s kegyelmedre lehet méltóbb panasz ez iránt.

A terjék (mákony tartalmu gyógyszer) felől ha előbb irt volna, a leányom az egyetmással együtt, melyet maga és gyermekí számokra *Széplaki Mihály*⁴ uramtól küldöttem, elvihették volna, ha adatik bizonyos alkalmatosság, nem feledkezem el róla.

Pongrácz György uram, a kurucz-atyafiak deputatusa beszélé, hogy olyan hirt hallottak Kurucziában *Balogh Zsigmondné*⁵ asszonyom felől, hogy az ura oda léte alatt férjhez ment egy száz deákhoz; én esudálkozva hallám, holott ha úgy lett volna, nekem megírta volna valamely jóakaróm, tudósítson kegyelmed az ő kglmek állapotjáról.

¹ Jármí György Simon Mihály vejének Jármí Miklósnak testvére, kinek neje Borsai Éva. Borsainé Nagy Kata, kinek első férje Jármí Ferencz, Jármí Miklós édes anyja; második férje Borsai György.

² Kriska, feleségének Horváth Krisztiánának első férje után unokája Széplaki Krisztina.

³ Jármí Ilona, Jármí Miklós leánya, Pápai Ferenczné.

⁴ Széplaki Mihály előbbinek nagybátyja, ki Kolozsmegyében Katona községben II. Apafi Mihálytól 1709. egy telket kapott 200 frtban, beiratképpen (inscriptionaliter) kihalt család.

⁵ Balogh Zsigmondné Jármí Ferencznek leánya, Jármí Kata után unokája.

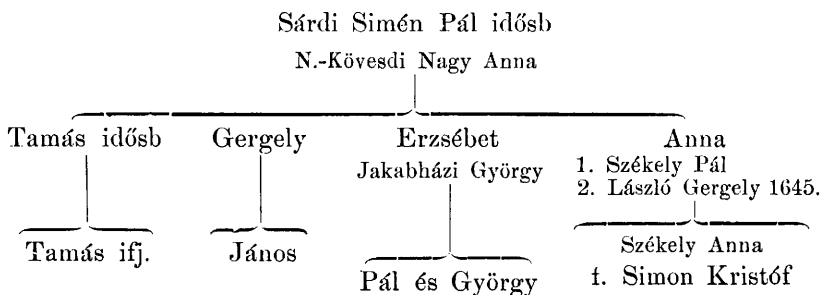
Itt olyan hírt hallék a napokban, hogy Mikes Mihály uram százharminczad magával akart volna kijönni Moldovából s nem bocsátotta a Vajda, ha úgy van, örömet érteném, kik voltak ott ő Naga körül az atyafiak közül. Ezzel ajánlom Isten őltalmába kglidet és kedvesit. Kglmednek jó szívvel szolgáló atyja. D. Simon Mihály mpr. Bécs, 25. junii, 1711.

p. s. Végh Ferencz urral közölje kglmed a punctumokat, követem, hogy nem írhattam ő kglménék.

Függelék.

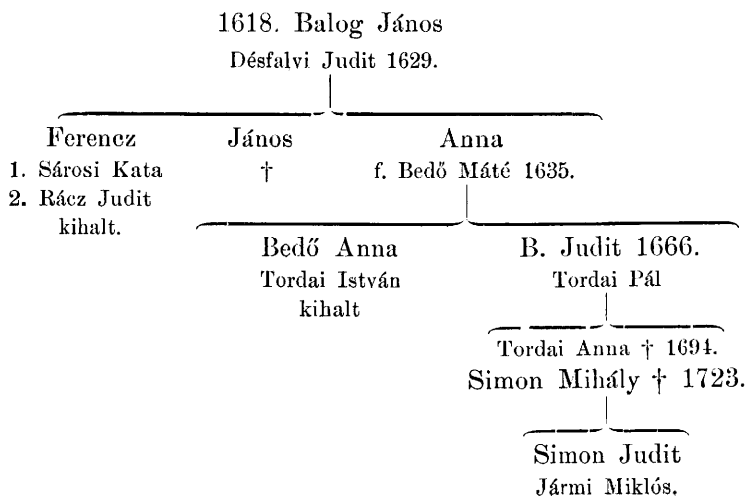
I.

Simon Mihály édes anyjának, Székely Annának leszármazása.

II.

Simon Mihály első nejének, Tordai Annának leszármazása.

III.

Simon Mihály második neje Horvát Krisztina, kinek első férje

Diószegi Borbély Péter
Horváth Krisztina.

Borbély Mária
f. Széplaki István

Ledrád Széplaki György János

Széplaki Krisztina
m. csesztvei Bágyoni László.

IV.

Désfalvi Simon Kristóf
neje: Székely Anna.

Mihály

János

György

1. Tordai Anna 1684.
2. Horváth Krisztina 1694.

Simon Judit
férje: Jármí Miklós

† 1760. Jármí Mihály
neje Gátfalvi Erzse
1742.

Ilona
Pápai Ferenczné

Zsuzsa
Zsuki Istvánné

Jármí Miklós
neje: Váró Judit

Jármí Judit
férje: Sepsi Szentiványi György.

Szentiványi Zsuzsa
Tolnai János † 1845.

Tolnai Gábor
őrnagy a 87. zászlóaljnál
Fronius Mária

Tolnai Regináld

neje: báró Wesselényi Janka.

(Ennyifelé oszlott Simon Mihály birtoka, nem is említve a melléki-ágazásokat.)

V.

Unitárius főemberek a kurucz világban.

(Simon Mihály följegyzése.)

Biró Sámuel mind a Tököli, mind a mostani (1709. Rákóczi) mozgalmakban mindig hű volt, az előtt provincialis secretarius, kétszer követ az udvarhoz, most (1709) a harminczadok felügyelője.

Sándor Gergely tartományi lajstromozó titkár, kétszer követ az udvarhoz, mindig hű volt.

Maurer István, a balázsfalvi kastély elfoglalása után a kuruczok elvittek, egy hét múlva onnan visszatérve, Brassóban maradt hiven mindig.

Gidófalvi Gábor, a mozgalom kezdetén elfogták a kuruczok, innen végre visszatért, Háromszéken felügyelő biztos lett s Brassóban élt, megmaradva a hűségben Küküllő vármegyében.

Simon János (Mihály testvére) alispán, a kuruczok elfogták s vasba verve sokáig tartották, büntették és csak óvadék alatt bocsátották szabadon. Visszatérve megmaradt a hűségben.

Eperjesi István, Kolozsvár városának első vezetője, ductor primarius. A várost elfoglalván a kuruczok, a többi polgárokkal együtt az ellenség kezébe jutott; de miután a császáriak visszafoglalták a várost, mindig állhatatosan megmaradt a hűségben.

Biró Mózes. Hasonlóan elfogatott a kuruczok által, bár otthon saját házában volt és élt, mégis velök a hazából soha ki nem ment, kétszer tartóztatták le, hogy velök fegyvert fogni vonakodott. Azelőtt négy évig az erdélyi udvari cancellárián szolgált.

(Ezeket hozták javaslatba az unitáriusok a regia deputatioba felvétel végett.)

KONCZ JÓZSEF.

Az isteni gondviselés jelei és czéljai a magyar nemzet honfoglalásában.*

Hogy őseink Dontő-Mogériában is az egy igaz Istent imádták, azt a történelem alapján nem csak én mondom, hanem mondja Ipolyi Arnold katolikus lelkész is az ő „Magyar mythológiájában“ s vele az egész művelt világ.

Őseink már a hajdan időkben vallásosak, bátrak, hareziasok, egynejük és *szavatartó*, törvényt tisztelő, becsületes emberek voltak: ezt a történetírás úsátyja, Herodotus a Krisztus előtt jóval megírta.

Ha a biblia nem mondaná is, a tapasztalás hirdeti, hogy *a kik az Istent szeretik, azoknak minden egyaránt javukra szolgál...* s hogy *az Isten ezerziglen cselekszik irgalmasságot azokkal, a kik őtet szeretik és törvényeit megtartják.* Az Isten szeretete és gondviselése csodás jelekkel van beírva a magyar nemzet történelmébe. Nem csoda, ha ily erényekkel tündöklő nemzet az Istent magyarok Istenének s magát az Isten választott népének hitte lenni.

A *honfoglalástól* a mai napiglan az egy igaz Isten pásztorkodása látszik meg nemzetünkön. Mindenható hatalmát sok ízben megdicsőítette a nemzet erőtlenségében. *Jelekkel*, csodadolgokkal, melyeket *atyáinkkal végeztetett* a hareztéreken, törvényt tevő termekben, tudományokban, tudtul adta az egész világnak: *én népem ez!...* féld, tiszteld, becsüld s *ne bántsd a magyart!...*

Már az a csoda esemény is, hogy itt Európa szívében rokontanul, millió ellenségektől körülvéve, annyi évszázadok viharai közt — „még áll hazánk“ ma is, s megfogyva bár, de törve nem: él nemzet e hazán,“ elég bizonyosság *az Isten különös gondviseléséről*.. Mert azt még ellenségeink se tagadhatják meg, hogy a magyar nemzet hatalma, fénye és dicsőssége ma is ragyog..

* Felolvasás. Tartatott Szentháromságon, 1902. július 13-án.

Szeretett magyar király ül az Árpádok trónussán, megkoronázva Szent-István apostoli koronájával. A törvényt tevő termekben a *magyar nemzet* választott *képviselői által* alkotott és törvényes király által szentesített törvények alapján magyar nyelven osztatik az igazság. Az iskolákban, az egész magyar birodalomban, a kötelezett tannyelv a magyar. A törvény, a közigazgatás nyelve magyar . . . Az ország címere magyar . . . A *nemzet* háromszinü *zászlóját* lobogtatják a szellők . . . A felséges *magyar király* arcképe és a magyar nemzet *szent koronájának* jelképe ékesítik a magyar váltó-pénzeket . . . Idegen nagy hatalmak keresik Magyarország barátságát, *szövetségét* . . . Magyar zászlókkal ékesített hajók hordják *szét* a magyar ipar gyárterményeit minden irányban. Mindezek a magyar nemzet életéről, fényéről és dicsőségéről tesznek bizonyosságot.

„Él még a magyarok Istene, hazánkat
Átölelve tartja atyai keze . . .

Félre kishitűek, a kik mostan is még
Kétkelkedni tudtok a jövő felett . . .
Kik nem hiszitek, hogy egy erős istenség
Őrzi gondosan a magyar nemzetet . . .
Az idő, a népek éktelen viharja
Elfújta volna minket, mint egy porszemet;
De ő szentpalástja szárnyát ránk takarta
S tombolt a vihar, de csak fejünk felett.

Nézzetek belé a történet könyvébe,
Mindenütt meglátni vezérnyomdokát,
Mint a folyó vizen által a napképe,
Áthuzódik rajt' aranyhid gyanánt.“

Hát nem csudával, nem tündérmesével határos történet-é a magyar nemzet *honfoglalása* ?

Egy maroknyi harezos nép, egy szent vágytól, titkos érzéstől meglepetik, hogy az *ősök hagyományai* alapján, a *hegedősök* által magasztalt Kanaánt, a *Húnok birodalmát*, mint szent örökségüket ismét visszafoglalják, s maguknak ott új hazát alapítsanak. Fölke-rekednek, mint a légtisztító vihar a messze Ázsiából s nincs semmi akadály, mi útjokat állhatná, vakmerő elhatározásukat megaka-

dályozhatná. A szikla meredeket keleti vérü lovaikkal átszárnyalják, mint a béczek sassai; a folyamok isszonyatos hullámain átszelik, keresztül gázolják könnyü szerrel, mint a mytosz-tenger istene. A népek százczerait, kik fegyveres erővel utjokat merészlik állani: elsöprik, mint a vihar a pozdorját. A *meghódolt* népek százczerait előre tolják, hogy nékiek az őserdők szövevényei között útat vágjanak. Vidáman, jó kedvvel, nemzeti dalokat énekelve, mintha menyegzőre mennének: száguldják át egyik birodalom után a másikat... A megrémült, meghódolt népek, országok: legdrágább kincseikkel sietnek elejökbe... A királyok koronáikat teszik lábaik elébe, hogy békét, kegyelmet nyerjenek e hadistenektől.

Igy érnek a Kárpátok szikla-meredekére, honnan az óhajtott boldog hazát már láthatják. Vezérük, Álmos, itt meghal. Eltemetik fejedelmi gyászpompával. A harez kürtjei gyászdalokat zúgnak a légbe. Halotti tort ülnek. A *táltosok* fehér lovakkal áldoznak a források mellett. Hadurhoz imádkoznak, a nemzet, a magyarok Istenéhez. S midőn kisírták keservüket: Álmosnak fiát Árpádot kapitányuknak, fejedelmüknek választják. A gyászt, a keservet: *szilaj öröm váltja fel*. Uj vezérüket pajzsokra emelve: hódolati esküt tesznek. Aztán megkezdődik az áldomás után az uj harez: *a honfoglalás szent harcza*... Oh minő harez volt ez!... Mintha kerubimok szálltak volna le az égből *boszúló lángkardokkal*, melyeknek az erőtelen földi ember ellenállani nem tud... Mintha a mythos óriásai párduezbőrökbe öltözködve rettenetes csata-bárdjaikkal, szekerezéikkel, buzogányaikkal, görbe kardjaikkal, süvítő nyilaikkal, harezi szekereiken, száguldó lovaikon földrengető titáni harezot vívtak volna...

Nem, nem kerubimok voltak ők, hanem *hadistenek*. Hadurnak *választott* gyermekei... Ki állhatott ellen ily hatalomnak, ily erőnek?... Senki! senki!

Hogy zengi tovább a *hegedős?* — :

„Elhült a szláv, vagy elfutott
Győzött a szittyá kard,
Alpár felett tábor-gyűlést
Álmos szülötte tart.
Árpád a hős, az óriás,
Mint bérczi pálma szál;

Árpád, ki ott a nép előtt
Mintegy hadisten áll. . .“

— — — — —
Szerződtek . . . És a fejedelem
Megnyitja vérerét;
Szerinte sorra hat vezér
Pecsétli esküjét . . .
A vér csorog, s az áldozó
Hőn lelkesülve mond:
Halljon meg, veszszén a gonosz;
Ki törvényt tudva ront.
Virulj te hon, ragyogj te nép
Nagyságban ezrekig!“
Mond s miriádok üdviért
Buzgón imádkozik. —
A harezi hőst, a nép apát
Meghallgatá az ég:
Virul a hon, ragyogva él
A hősi nemzedék.“

Hát nem Isten dolga volt-é mind ez? Hát nem az Isten keltette-é fel őseinkben azt az ellenállhatatlan szent vágyat, hogy Etele örökségét visszafoglalva — új hazát alkossanak? Nem az Isten plántálta-é bé sziveikbe, karjaikba azt a rettenhetetlen *világ-megdöntő erőt*, harezi bátorságot?

* * *

Mikor az Isten e hazát őseinknek adta örökül, *nagy és szent céljai valának.*

A nagy Hunbirodalom szétbomlásával élődi népek ezerei foglalták el ezt a szent földet — *magasabb cél és hivatás nélkül.*

Mint a hollók fekete sergei szállnak a hullára: úgy lepte el az éhen korászok falánk serege *Etele birodalmát.*

Azért vezérelte tehát Isten ide őseinket, hogy a benn maradt rokonokkal, a *székelyekkel* e hazát visszafoglalják s maguknak itt *egy életerős magyar birodalmat alakítsanak, mely képes legyen az Istennek nagy céljait mi bennünk és általunk végrehajtani.*

A népek és nemzetek honfoglalása és élete nem vaktörténet, hanem a legfőbb hatalom bölcs intézkedése az összes emberiség fejlődésére és boldogítására.

Az isteni bölcseség az ő mindent tudásával, előre látta az

Izlám majdani emelkedését, mely a magyar nemzet nélkül Európa kulturáját és a keresztény hitet, még akkor csak fejledező lombos fájával együtt eltörölné, elseperné.

Emberi fogalommal szólva, egy olyan nemzetre volt szüksége az Istennek, mint a magyar, mely kitűnjön a legszebb erényekben: vitézségben, vallásosságban, törvény-tiszteletben és mindenekefelett a hazaszeretben.

Egy oly nemzetre, mely legyen *vádbástyája Európa kebelében a civilizációnak s maga is versenyt tartson a fejlődő emberiséggel.*

Ezért vagyunk mi az Isten *választott* népe és ezért nevezzük mi az Istent: Magyarok Istenének! . . .

És a magyarok Istene *nem csalódott választott népében.*

Nincs nemzet a világon, mely *az Isten által eleibe tűzött czélnek* szebben, dicsőbben, magasztosabban megfelelt volna, mint a magyar nemzet.

A ki kételkedik szavaimban, olvassa el nemzetünk történelmét és állításaimat igazolva látja.

Ez a győzhetlen nép, alig foglalja vissza *ősei hazáját* . . . alig tanítja szomszédait maga iránti tiszteletre: azonnal meghódol a keresztény vallásnak s a szent eszének harczosává avatja fel magát.

Van-e nép, van-e nemzet ezen a világon, mely a Jézus evangéliuma érdekében többet áldozott volna, mint a magyar nemzet? Bizonyyára nincs!

Királyaink szentbuzgósággal szállottak le a trón magaslatáról s mint valami vándorapostolok terjesztették a keresztény vallás igazságait s ez által népünket a műveltség magas fokára emelték. S ha vész fenyegette a vallást, a keresztet: „mint a sasok vívni szálltak“ . . . kiállott az egész nemzet a csatasíkokra s élet-halálra kész volt érette harezolni.

Nem lehet csodálni, hogy annyi jeles Árpád-házbeli királyunkat a keresztény világ *szentnévvel tisztelte meg*, mert a keresztény világnak annyi *apostoli királyt* egy nemzet sem adott, mint a magyar.

Éppen *azért bizhatunk nemzetünk jövőjében*, mert *jövő nagyságának és fenmaradhatásának alap föltételeit magában hordja.* Az ősi erények ma is sérthetetlen épségben megvannak *a nemzet egészében; ezek lesznek jövőben fenmaradhatásának alapkövei.*

Az ősi erények szent tűzét kialudni nem engedni, első sorban a lelkészek kötelessége.

Ha mi lelkészek, mint a most élő nemzet *táltosai*, papjai

haza, vallás, király és a törvények tiszteletét — védjük, ápoljuk, hirdetjük a templomokban, az iskolákban, a társadalmi életben: nincs mit féltünk a magyart! . . . velünk az Isten! s ha Isten velünk, kicsoda ellenünk? . . .

Nekünk kell megértetnünk, hogy a vérengző harezok dulásai ma már nem teremnek babérokat . . . Az „ultima ratioho:“ ma már csak kényszerülve nyúlnak a mívelt nemzetek.

Nekünk kell figyelmessé tenni nemzetünket a mívelt világ új küzdelmeire: *a munkásság harezára.*

Nekünk kell lelkesíteni minden alkalommal, hogyha őseink karddal kezökben hódolatra kényszerítették a félvilágot: *mi a békesség fegyverével*, a munka eszközével, szálljunk versenyre az egész világgal.

Nekünk kell az *újkor e harezának* apostolaivá lennünk, mely nemzetünket még ifjabbá, még erősebbé, gazdagabbá és hatalmasabbá fogja tenni . . .

Ez a harez fogja leverni a socialismus, nihilismus és communismus fanatikus csapatait, melyek *a közromlás felett* akarnak maguknak egy ábránd világot teremteni, melyben hitők szerint, *munka nélkül lehet megélni.*

A munkásság harezja lesz a lét küzdelmének legszentebb békekötése.

E szent harez küzdelmeire *előörsökül* most is, mint a honfoglaláskor, a székely nép van hivatva . . .

Kormányunk nagy bölcseséggel sorakoztatja már ez új harezra *a gárda tagjait* . . . Százanként, ezerenként taníttatja ez új harez fegyverének forгатására nemzetünk gyermekeit. És a nemzet épp oly életre valónak mutatkozik itt az ipar terén, mint egykor őseink a csatatérekén.

Zendüljenek meg a *túrogatók*. A honmentés nagy munkájában a honfoglalás szent lelkesedése vezesse nemzetünket. Az Isten ismét csodákat akar végeztetni választott nemzetével.

Új harezra készül a magyar,
A gárda népesül,
Zendülj meg egyszerü dalom
Forró üdvözetül!

Attila népe, székelyek,
El nem korecsult sasok:

A harezvonalba legelől
Most is ti állotok.

Ez lesz a harez, a legdicsőbb,
Mit vivott szittya kar!
Megint esodált lesz, s még nagyobb,
Mint régen a magyar.

A bérezek ormán, s völgy ölén,
A jólét napja kél;
Szabad, független lesz a hon
S boldog, ki benne él.

Fegyverre hát! Ragadjuk meg
Az újkor fegyverét,
Mely nagygyá egyedül tehet,
A *munka* eszköztét.

Föl a szent harezra, honfiak!
Hazánk nagysága hiv,
Átok reá, ki vesztegel,
Áldás azon, ki hiv.

Mind veszszén el, pusztuljon el,
Közbékét a ki bont!
*Nagygyá csak béke s munka tesz,
Hazát, s királyi trónt.*

Műhelyek, gyárok, iparok
S tudomány bajnoki!
Ti vagytok a magyar haza
Leghívebb harezosi.

Előre! Bátran! Győztesen!
Az Isten van velünk! . . .
Mint harezban, úgy *munkában* most,
Az *első* mi legyünk.

RÉDIGER GÉZA.

Egyházi beszéd.*

(Beköszöntő).

János, XVII. 11. Atyám! tartsd meg
a te neved által azokat, a kiket adtál
nekem, hogy egygyek legyenek, mint mi.

Ünnepélyes néma csend, meghatóan magasztos pillanat! Frigykötése az Úr egyik igénytelen szolgálójának, egyházunk egy virágzó szép gyülekezetével: lelkész beiktatási ünnepély! Minden tekintet a szószék felé irányul, a figyelem ott összpontosul, várják a szót a szónok ajkairól, ha valjon teljesül-e a hozzáfűzött remény, hogy: ez az a kit vártunk!? És az új lelkész keble mélyéig megilletődötten áll a gyülekezet előtt. Lelkének gondolataival az egyik pillanatban visszatekint a multra, az elhagyott helyre, elhagyott gyülekezetre, a hol több, mint tizenöt éven át békés szeretettől környezve, békés szeretettel hirdette az Úrnak evangeliumát, a hol átélte élete legboldogabb éveit, átszenvedte legnehezebb szenvedéseit s áldását küldi a távolban hagyott helyre a gyülekezetre, mely most talán szintén reagondol! . . . A másik pillanatban pedig, bár keble magasztos örömeivel tekint az előtte levő díszes gyülekezetre, melynek körében lesz hivatva teljesíteni e mai naptól kezdve az Urtól vett szolgálatát, — mégis az aggodalomnak el nem titkolható érzelmével gondol a reá várakozó nagy feladatra. Ha valjon sikeres lesz-e munkálkodása e gyülekezetben is? Birni fogja-e azt a lelki testi erőt, mely képessé teendi a valláserkölesi élet fejlesztésére, a közjónak előmozdítására, szóval kötelességeinek minden tekintetben oly hűségesen való betöltésére, hogy majdan nyugodt önérzettel mondhassa el a nagy mesterrel: „Atyám! a munkát, melyet reám bízál, elvégeztem“!? És ez aggodalom érzelmei között, mintegy fensőbb ihletés hatása alatt veszi ajkaira a nagy apostol magasztos szavait: „nem gondolok én semmivel, az én életem is nekem nem

* Elmondott Arkoson, 1902. aug. 17-én.

drága, csak elvégezhessem azi a szolgálatot, melyet az Urtól vettem, bizonyosságot tévén az Isten kegyelmének evangéliumáról“.

Engedjétek meg ker. hivek, ha ez alanyi érzelmeknek a jelen pillanatban, mintegy önkéntelenül is kifejezést adtam. De hiszen úgy beszélünk, a mint gondolkozunk és úgy gondolkozunk, a mint érezünk. És én érzem a vallásnak mindeneket magába ölelő, jótékonyan boldogító erejét, hatalmát, — de ismerem azokat az ellenségeket is, melyek mint hitetlenség, részvétlenség, közönyösség, szeretetlenség ostromolják erős várát. Érzem a lelkeszi hivatás gyönyörű voltát, magasztosságát, — de ismerem azokat a nehéz feladatokat is, melyek azzal egybekapcsolva vannak. Ismerem e szent egyházköztség lelkeszi állásának tekintélyes és díszes voltát, de ismerem azokat a felelősségteljes kötelességeket is, melyeknek teljesítése e pillanattól fogva reám vár!

Oh, nem a kötelességek, nem a munka terhei miatt aggódom, de a midőn remény és bizalommal elfoglalom új állásomat, lelkem előtt lebeg a nagy kérdés: hogy a nemes elhatározással megkezdendő munkának lesz-e kívánt eredménye, óhajtott sikere?!

És hogy lehessen ker. hallgatóim, e pillanattól fogva szeretett hiveim, a ti, egyházunk iránt mindig tanusított lángoló lelkesedések, odaadó szeretetekbe bizva, ég felé emelem fohászom és kérek: „Atyám! tartsd meg a te neved által azokat, a kiket adtál nekem, hogy egygyek legyünk! . . .“ Egygyek legyünk:

a vallásos érzelem ápolásában. A vallásos érzés az embernek veleszületett drága kincse, nélkülözhetetlen lelki szükséglete, az egész emberiségnél általános, egyetemes és örök. Nines és képzelni sem lehet embert, álljon bár a miveletlenség legalsó fokán, vagy legyen felemelkedve a műveltség legmagasabb pontjára, hogy keblében az az érzés ott ne honoljon. Ott van a vallásos érzés mindnyájunk keblében és a magasba emelve boldogít abban a tudatban, hogy egy fensőbb hatalom, a kit mi Istennek nevezünk, él és örködik felettünk; a ki nemesak teremtett, de fenntart, gondot visel reánk és nem hagy segedelme nélkül. És e tudat megszenteli reményeinket, vágyainkat, megédesíti örömeinket, enyhíti fájdalmainkat, kibékíti az életesalódásokkal, életküzdelmekkel s égi béke és megnyugvás érzetét önti keblünkbe a legnagyobb megpróbáltatások között is.

E fensőbb hatalom létele és tőle függés érzetéből önként támad a kebelben tisztelésének, imádásának szent vágya, melynek

nyilvánosan is kifejezést adni törekszünk. S bár tudjuk, hogy az Isten, a ki minden s mindenben jelen van és feltalálható mindenütt s úgy a nagy természet dicső templomában, mint otthonunk esendes magányában; a nappal világosságában, mint az éjjel sötétségében; a munka fáradalmai közt, miként a pihenés enyhet nyújtó óráiban közel van hozzánk, közelébe emelkedhetünk, — s egy a kebel ihlettségéből származott esendes fohász, titkos sóhajban is igaz tisztelése és imádása nyilvánul, mégis úgy érezzük, hogy a templom az a szent hely, a hol legközelebb tudjuk magunkat hozzá s midőn itt imádására nyilik szánk, itt hallgatja meg kiválóképen imánk.

Igen, érezzük feltétlen szükségét egy olyan helynek, a hol az élet zajában szétszóródott gondolatunk, figyelmünk egy pontban tömörülve, lelkünk a vallásos buzgóság szárnyain szabadon emelkedhetik ég felé, a hol a végesnek a végtelennel, a mulandónak az örökkévalóval, Istennel való érülködésében megszentelődést nyervén, újabb erőt és lelkesülést meritünk az élet nagy harcának nemesen megharcolására.

E szükség érzete a legrégebb időktől kezdve, minden kor gyermekeinél megvolt. S bármit mondjon is a hitetlenség, e szükség érzete fenn fog állani mindaddig, a míg a földön egyetlen vallásos érzésű ember leend. Ilyen pedig lenni fog mindenkor, mert a templom éppen a vallásos érzésnek fenntartója és ápolója.

Mit óhajthatnék hát legelsőbbben is mást, szeretett hiveim, minthogy legyünk egygyek e szent hajléknak szeretetében! Hiszen azért jöttem hozzátok, hogy legyek e szent hajlékban a vallásos érzelem élesztője, fejlesztője! Hogy itt lelkem az imádkozás ihlettségében a ti lelketekkel egyesülten emelkedjék az ég felé, esedezvén életünkre Istennek megáldó, megszentelő kegyelmét! Hogy itt prédikáljam az ígét, hirdessem szent vallásunknak az ész követelését és a szív kívánalmait egyaránt kielégítő magasztos hitigazságait; hirdessek hitszabadságot, testvériséget, egyenlőséget, békességet, szeretetet! Hogy itt a szent asztal mellett a Jézus emlékében felmutassam az emberi életnek magasztos eszményképét! Hogy itt veletek együtt keressem és találjam meg mindenkor a szívnek békéjét, a léleknek nyugalmát!

A kebel benső vágyától lelkesítve jőjjetek hát ide mindenkor az Isten szent nevének imádására, a szív érzéseinek nemesítésére, a lélek gondolatainak fenségesebbé tételére s ezekben és ezek által a vallásos érzelem ápolására!

Hozzátok ide reményeitek és vágyaitokat, hogy megszentelődést, örömeitek, hogy nevededést, fájdalmaitokat, hogy enyhülést találjanak, mert higgyétek el, „jobb nekünk egy nap az Urnak szent házában, mintsem ezer nap egyebütt!”

De legyünk egygyek az örömben és a fájdalomban is. Istentől nyertük a lételt. Ő ajándékozott meg azokkal a lelki és testi erőikkel, melyeknek hűséges felhasználásával munkálhatjuk földi boldogságunkat s földöntuli idvességünket egyaránt, mert az ember Istentől a boldogságra teremtett. És az ember nem feledve, azt a lelkébe mélyen beirott jelégét: „legyetek tökéletesek, mint a ti mennyei atyátok tökéletes“, lankadatlanul törekszik is célja elérésére: kutatja az igazságot, keresi a boldogságot. S oh, e törekvésében mennyi gond és aggodalom, mennyi küzdelem és fáradtság, mennyi szenvedés és fájdalom jút osztályrészü! Olykor mosolygó életégét elborítják a megpróbáltatások vészei, a csapások viharai, az alig derülő örömet elhomályosítják a nehéz bánatnak tépő fájdalmai; beteljesül sokszor a próféta mondása: „nevetés közben is fáj az embernek szive“ és a tört remények romjai, keserű csalódások sebei között esüggeden sóhajt: igazság hol találjalak, boldogság miben keresselek, hogy bírásodhoz jussak!?

Földi jókban, kines, hir, dicsőségben keresselek-e? Hiszen ezek nem állandók. A tudás hatalmában találalak-e? Hiszen a tudás is bármily mélyre és magasra hatol, csak korlátolt. A természet szépségében, dicsőségében, magasztosságában láthatlak-e? A természetben is minden változás alatt áll. Az örömök, gyönyörök árjában, avagy az érzés nemességében, a gondolat fenségességében lakozol-e...!?

Ki az ker. hivek, kinek lelkében ily tusakodó gondolatok olykor-olykor elő ne fordulnának? Hasonlók vagyunk e tekintetben mindnyájan, azon böleshöz, a ki lelkének epedő vágyával keresve az igazságot és a boldogságot, az ember világzajában vélte feltalálni; de az embereknek a gyakorlati életben nyilvánuló sok cselekedetétől, az indulatok és szenvedélyek felzúdulásainak romboló munkáitól megrémülve, csalódottan sóhajt: embervilág nincs benned igazság, nem található fel a boldogság! Visszavonul s a tudásvágy kielégítésében hitte feltalálni, mit oly lázason keresett. Éjt-napot egygyétéve buvárolta a tudományok mélységét, mignem eljutva azon ponthoz, hol a „bölesesség is butulást okoz“, ismét csalódottan sóhajt: oh tudás, benned sincs tiszta igazság,

valódi boldogság! Ekkor elmenekül a természet magányába, a hol a tavasz bővös-bájos szépsége megragadja lelkét s az erdők néma esendje, a virágok színgazdag pompája, az ezer különféleségben nyilvánuló egység felemelő hatása alatt lelkesülten kiált: Oh, dicső természet, benned van igazság, benned található fel a boldogság! Ámde romboló vihar jön, mely pusztítva tör, zuz, s a természet szépségének megsemmisülése felett búsan sóhajt ismét: oh, nagy természet, benned sincs igazság, a te kebleden sem található fel a valódi boldogság! Visszamegy az emberek közé. Útjában siró hang űti meg a fülét. Utezasarkon apátlan-anyátlan árva áll, arczáról fájdalom, kétségbeesés olvasható, szeméből könny perog, szívének keserve zokogó panaszban tör elő...! És a böles meghatva áll meg útjában. Megmozdulni érzi szívét keblében, részvéttel nézi az árvát, szeretetének melegével övezi körül, magához veszi, gondját viseli, felneveli... és a jótékony szeretetre visszhangzó hálás szeretet hatása alatt édes megelegedés töltve el keblét, megtalálva érzi azt, mit oly régóta keres s ihletett hangon rebegi: szeretet, örök hatalom kutforrása, egyedül te vagy az igazság, egyedül te benned található fel a boldogság!...

Lehet, hogy halványszínű a kép, melyet felmutattam, de igaz. Az élet számtalan viszontagságai között itt a földön, a hol az öröm és fájdalom, a boldogság és szenvedés, a szerenese és szerencsétlenség karöltve jár s mint a fény és árnyék kísérik egymást szüntelen, csak azok a viszonyok tehetik elégedetté és boldoggá az életet, elviselhetőkké a szenvedéseket, melyek a szeretetben nyerték alapjaikat. Nem lehet ez alkalommal a szeretet által létrehozott különböző viszonyokat fejtegetni, csak annyit említek fel, hogy az a viszony is, mely egy lelkészt hűveivel egybekapcsol, egybe kell, hogy kapcsoljon, nem más, mint a szeretetnek magasatos lelki viszonya. Annak a szeretetnek, a mely nemesak itt a templomban nyer kifejezést szép és lelkesült szókban, hanem ott künn az élet zajában is, mint résztvevő, osztozó, könyörülő, cselekvő szeretet nyilvánul. Annak a szeretetnek, mely boldog a mások örömeiben és boldogságában s szenved a mások szenvedésében és fájdalmában!

Én ezt a szeretetet óhajtom hozni közétek szeretett hűveim! Lesz-e elég erőm, időm, alkalmam nemesak szavaimban, de cselekedeteimben is nyilvánítani, nem tudom!? De kérem a jó Istent, hogy legyen, mert azzal a szent elhatározással jöttem hozzátok,

hogy együtt fogok érezni veletek az örömben és együtt fogok érezni veletek a fájdalomban egyaránt!

Végül: *legyünk egygyek a közjónak munkálásában.* Idvezítőnk azon fenséges imájában, mely az evangéliumban Jézus könyörgése cím alatt ismeretes, lelkének egész melegével, szívének egész szeretetével imádkozik azokért is, a kik hozzá legközelebb állottak: tanítványaiért kéri a mennyei atyát alapigénk szavaiban, tartsa meg őket egyességben, hogy elvégezhessék a reájuk bízott nagy munkát, tanainak elterjesztését. Jól tudta azt Jézus, hogy csak egyértelmű munkálkodással lehet bármily szent és igaz ügyet diadalra emelni. Hogy az egyetértés, összhangzó működés megadja még a gyengeségnek is az erőt. És azok az egyszerű, gyenge tanítványok egy szent hit ereje által egyesítve, rendíthetetlen bátorsággal hirdették a Jézus tudományát s egyetértő munkálkodásukkal megalapították a keresztény anyaszentegyházat.

Igazolva látjuk az egyesség hatalmas erejét a népek és nemzetek történetében is. A míg valamely nemzet gyermekei a haza szeretetében egyesülve, keblük lánglelkedésével teljesítették kötelességüket, addig az a nemzet biztosan haladt előbb és előbb a jóllét, boldogulás, a felvirulás útján. De mihelyt az egyenetlenség, viszálykodás lépett fel közöttük, feltartóztatlanul hanyatlott a visszaesés, a megsemmisülés örvényébe.

Édes hazánk és nemzetünk ezer éves dicső multjának, valamint a jövőben fenmaradhatásának is biztos alapját nem az egységben találjuk-e? Az az aránylag kevés számú nép csak összetartás útján érhetette el célját, hogy ezer vész és vihar leküzdése után hazát szerezzen és a szerzett hazát annyi kül- és belelenség ádáz küzdelmei daczára megtartva, birhassa azokat az erősségeket, melyek a legvirágzóbb állapotba vezérelhetik.

A mi forrón szeretett szent vallásunk háromszázéves multja is nem azt mutatja-e, hogy az egységben van az erő? Annyi küzdelem és szenvedés, annyi méltatlan bánatalom és üldöztetés között való fenmaradását és egy békés fejlődés szakába jutását annak köszönheti, hogy minden körülmények közt megőrizte az egységet: hitében, reményében, szeretetében, munkálkodásában!

Igen, úgy az egyesek boldogulásának, a családok megelégedésének, a testületek jóllétének, a közügy előmenetelének, a közjó virágzó állapotba jutásának nélkülözhetetlen feltétele az egyetértő munkálkodás. Ugyanezért mit óhajthatnék mást e tekintetben is

ker. hivek! minthogy legyünk egygyek a közjónak, közelebből szent egyházközségünk előmenetelének munkálásában! Ez egyházközség anyaszentegyházunknak egyik drága gyöngye dicső multjánál, szép jelenénél, biztató jövőjénél fogva. Szívünk meleg szeretetével, keblünk lángoló lelkesedésével munkáljuk mindenkor szeretettel és egyetértéssel jóllétét, előmenetelét, minél virágzóbb állapotba emelését!

Végzem is kissé hosszúra nyult beszédemet. Én az abban kifejezett érzelmek és gondolatok közt foglalva el állásomat, kérek szeretett hiveim, alapigénk szavainak értelmében, hogy e pillanattól fogva: legyünk egygyek a vallásos érzelem ápolásában, az örömben és a fájdalomban, s a közjónak, közelebből szeretett egyházközségünk előmenetelének munkálásában!

Ebben a hitben üdvözöllek árkosi unitárius szent egyházközség, minden rendü és rangu tagjaiddal egyetemben! Reménnyel és bizalommal jöttem hozzátok, keblem meleg szeretetét hoztam közétek. Ajándékozatok meg ti is bizalmatokkal s ha majd érdemes leszek reá, övezetek körül a ti szeretetetekkel, a mely nekem éltető öröm leend. Igéreteket nem teszek, de azt érzem és szent elhatározásom, hogy mindent meg fogok tenni, mindent elfogok követni arra nézve, hogy a köztünk ma létrejött viszony, a jó Istentől megáldott békés és szeretetteljes viszony legyen. Lelkem egész melegével, szívem egész szeretetével köszöntelek egyen-egyen és összesen!

Meleg szeretettel köszöntelek egyházközségünk érdemes gondnoka, pénztárnoka, kebli tanácsa! Ti vagytok egyházközségünk őrei, gondviselői. Egyházközségünk, mint említém, anyaszentegyházunknak egyik drága gyöngye. Engedje a jó Isten, hogy annak fényét szeretettel és egyetértéssel folytatott közös munkánk által fokozatosan gyarapítsuk s itt mindenkor és mindenek „ékesen és jó renddel legyenek“!

A rokonszenv érzelmeivel köszöntelek ifjú szolgatársam, énekevezér afia! Egy a célunk, egy kell legyen törekvésünk: mindent megtenni szeretett egyházközségünk minél virágzóbb állapotba emelésére. Bizalommal fordulok hozzád, bizalmat kérek tőled is, hogy összhangzó munkálkodásunkon Isten áldása legyen!

Keresztényi szeretettel üdvözöllek községünk más felekezeten levő lakói, igen tisztelt lelkészeitekkel együtt! Ugyanazon mennyei atyának vagyunk mindnyájan gyermekei. Ugyanazon Urnak vagyunk mindnyájan szolgálói. A keresztény testvéri szeretet, békeség és egyetértéssel legyen állandó kapocs közöttünk!

Szívélyes üdvözzellett és a tisztelet érzelmeivel köszöntöm egyházkörünk mélyen tisztelt felügyelő gondnokát, érdemekben megőszült tisztelendő esperessét, szeretett lelkésztaársaimat, az énekvezéri és tanítói kart, kérve fogadjanak szives jóindulattal az egyházkörbe, melynek a mai naptól kezdve eróm és tehetségem szerint, egyik szerény munkása óhajtok lenni!

Fogadják meleg köszönetem és üdvözzeltem azok is, a kik bár nem tartoznak e község kötelékébe, szivesek voltak ez ünnepélyen megjelenni. Isten áldása, szeretete legyen mindnyájukkal!

A legmélyebb tisztelet érzelmével üdvözzlöm anyaszentegyházunk hön szeretett főpásztorát, a kit talán legelőbb kellett volna említenem. Én szavakban nem tudom eléggé kifejezni köszönetem úgy a magam, mint az egyházközség nevében, azon kegyért, hogy ez ünnepélyen megjelenésével szerencsételtetett s itt láthatjuk e szent hajlékban, a hol huszonhat évvel ezelőtt, ihletett ajkairól legelőször hangzott püspöki beszéde. Engedje a mindenható jó Isten, hogy még számos éveken örvendhessünk mindnyájan áldásos működésének, szereteteinek boldogítására, anyaszentegyházunknak előmenetelére, hazánkna javára, Isten szent nevének dicsőségére!

Üdvözöllek szent hajlék, Istennek szent háza, mely ma befogadtál! A mindenható jó Isten oltalma, megáldó és megszentelő kegyelme lebegjen mindenkor feletted, hogy a kik hittel teljes bizalommal jönnek ide, reményeikben soha se csalóddjanak! Hirdettessék benned mindenkor az evangéliumi tiszta tudomány, melynek lényege az isteni gondviselésbe helyezett hit s bizalom és a felebarátaink iránt való igaz szeretet! Orgonád magasztos hangjai éleszssek keblünkben a hitbuzgóságot, hogy szent örömmérsék között énekeljük mindenkor az Isten dicséretét! Szent asztalod mellett az élet küzdelmeiben kifáradt kebel nyerjen vigasztalást, enyhületet. Magasba nyuló tornyod emlékeztessen, hogy a mulandók között se feledkezzünk meg az örökkévalókról! Harangjaidnak éreznylvevei áhíthatos szíveknek és lelkeknek hirdessék az Isten jószágos szeretetét! A te tornyodban és a te kerítésedben, a zoltáríró szavaj szerint, lakozzék békesség, csendesség!

Hozzád fordulok végül szerető mennyei jó Atyám! segedelmedért esedezem, éltess tanácsaiddal, gyámolíts szeretetteddel, vezérelj lelked erejével, hogy mindenkor hűséges lehessen a reám bizottakban! Amen.

VÉGH MIHÁLY.

Régi dolgok.*

*Hogy lettem én 1835-ben Székely-Kereszturon egyenruhás
— togatus — deák?*

Sokat gondolkoztam azon, vajjon leirjam-e tanuló életemből ezt a nevezetes jelenséget. Vártam is, tán szegény Jakab Elek, tán Benczédi Gergely barátunk irni fog ilyen dolgokról, felhányva, kikutatva régi jegyzőkönyveket, hogy kimutathassa, a tanuló gyermekek miként vedlettek át deákokká, minthogy ez régen egy fontos jelenség volt minden tanuló életében. Akkor nem úgy, mint most, csak úgy egyszerűen, mentek át egyik osztályból a másikba. Kimenekülni a korbács — ferula — pof vagy arculütés, féllábra állítás, többféle sújtás, hajránczigálás és egyéb sok büntetés sulya alól s némi felsőbb-ségre érni s magába egy kis hatalomra jutni, nem kis dolog volt és mikor még az embert urnak kezdték szólíthatni, hej de be jólesett!

Tudnivaló, hogy a székely-kereszturi gymnasiumban, az ugynevezett poetika és rethorika osztályig tanítottak, s a poetika classisba levő tanuló már deák lett s kinek eddig eljutni szerencséje volt, mint már megkülönböztetett egyén vált ki több tanuló társai közül. Elején az évnék már készitgetni kellett az akkori műnyelv szerint, a *patkószeget* — versus adonicus —; september vége felé a pherecratesist. Sok fejtörésbe és tollrágásba került ez. Kikeresni a Synonimusból minden szótag mértékét, midőn még a szómértant nem tanultuk meg, s ennek csak kezdetén voltunk, bizony sok fáradságba került. Még boldog volt, kinek volt olyan barátja, pártfogója, ki segített, vagy javitgatta sok kingyötörte faragványait. Emlékszem, hogy egy ilyen kinos szülemény után ezt a megjegyzést irtam, minthogy nekem nem volt, mint szegény tanulóinak, a ki segítsen vagy javítson valamit gyenge tákolmányomon.

Nunc tales potui tan —
Tum componere versus;
Correxit quia nemo.

* Papságunk általánosán tisztelt emeritus tagjától közöljük ez érdekes olvasmányt. — *Szerk.*

Az az : most csak ilyen verseket írhattam, mert senki se javította, vagy igazította ki. Kaptam is az én érdemes professoromtól, Koronka Józseftől ezt a : Lecta : t. i. 0000 ; a mi azt jelentette, hogy vissza van vetve, miért is más dolgozatot — exercitium — kellett csinálni.

Nó, de ezután mindjárt eljött az ugynevezett őszi, vagy szüreti szünet — feria — s hazabocsátottak két héti szünetre. Ez alatt már minden deákujonezknak — novicius — el kellett készíteni, vagy megszerezni egyenruháját — uniformis — t. i. dolományt, -- később magvarka — toga, — övet — cingulum, magostetejü kalapot ; még pálczát is kellett szerezni, hogy a deák annál ünnepélyesebben nézzen ki, de ez már nem volt nélkülözhetetlen s ennek hiányáért büntetéssel nem is sújtottak, midőn az előbbieket szigoru büntetéssel sújtották, keservesen büntették.

Hárman voltunk kezdettől, azaz 1830-tól kor-tanuló és osztálytársak, szegény Jakab Józsi, Gál Zsiga és én Albert Jancsi, kedves jó barátaim mind halálig, ők Szent-Gericzéről, én Ny.-Szt.-László szomszédfaluból. A szüreti szünet beteltével, hátunkra felpakolva, gyalog vittük egyenruháinkat s élelmünket. Keservesen emlékszem, hogy a Lócz hegyen utólért a havazás s hogy e miatt Nagy-Solyosba bemenekültünk ottani pap Gyöngyösihez s e miatt későn estve érkezünk Kereszturra. Nó, de megjöttünk Isten után ; s a szorgalmi idő beálltával a legközelebbi szombaton következett a deákká avatás szertartása, hogy felvehessük az egyenruhát. Innepélyes összegyűlése volt ez az ifjúságnak ; a nagy csengettyűvel csengettek, mire szívünk is megdobbant. A főnök -- senior, ki rendesen kolozsvári végzett diák volt, felment a szószékbe ; a felavatandók egy sorba ülve, felmondották a latin Confessiot, mindenik egy-egy hitzikket, azután külön-külön mindenik a következő kérést intézte a nagyközönséghez : Humanissime Domine Senior et domine exactor, totumque fori juratoralis Commembrum, nec non juvenus ornatissima ! non dedignemini vos me in numerum dominorum togatorum recipere, quod si ego a vobis fuero adeptus, ego quoque leges vestras omnibus in punctis observaturum, Caetus arcana non divulgaturum fide mea christiana compromitto spondeoque ego. Itt kimondta a nevét. -- Magyarul : Igen tisztelt Főnök és számvevő urak s minden tagjai az esküdteknek, nemkülönben jeles ifjúság ! Méltóztassanak engemet a diák urak számába bevenni, mit ha én tőletek megnyerendek, én is kötelezem magam, hogy a ti törvényeteket minden pontjában megtartom, a társaság titkait el nem árulom — (hogy titkai lettek volna, erről mit sem tudok)

— és ígérem is“. És ha semmi észrevétel vagy kifogás nem történt, meg lett a befogadás, mit a főnök kijelentett s innen kimenve, rögtön megkezdődött az intézkedés a frequentatio megkezdésére, a mi csaknem *vezeklés* számba megy, a mi mindjárt látható a következőkben:

Beállítottunk lakószobánk közepére egy asztalt, rendesen másodmagunkkal, arra felraktuk könyveinket, ott volt a Parizpápai dictionariuma, a Synonimus, a plenior és Molnár grammatika, a Méhes Sámuel arithmetika, a germanica, Phedrus, Ovidius Metamorphoseon, theologia dogmatica, ugynevezett Markus theologia, az erkölcstan, a precionale, jeles könyörgéses könyv, Koronka saját kezeivel írva, két predikacios könyv — ugynevezett: archa — egyik mind saját kezű irat, a másik gyűjtemény különböző írásokkal, hogy legyen a diákoknak mit könyörögni s mit predikálni, s ne kellessék másoktól az oskolán kívül kéregetni; ott volt a praecepta morum, erkölcs szabályok, nagyobb és kisebb rethorika, Cicero oratioi, templomi és halottas énekeskönyv, periodogia, ezen kívül egy-egy olvasó könyv, még a jeles Polyantha, melyből a szép hasonlatokat, a virágokat lopogattuk, a mi el is csuszott, mert Koronka elnézte, sőt mint látszik, szívesen is vette az ily plagiumokat. Sat. sat. Rendesen kettő frequentalt együtt s ha egy szobából ki nem került, a szomszéd szobából jött által. Négy hétig tartott ez a szigorlat. Bizony hosszú volt ez. Ha idegen diák jött, s főképp, ha esküdt, — juratus — fel kellett kelni, megkínálni illedelmesen ülésel, placeat, dignetur sedere, minden reggel és este precesre járni, szintén a templomba is kétszer párosan, illedelmesen, játszás, taszígálódás nélkül menni, ott együtt énekelni s minthogy kántor nem volt, az egyiknek éneket kezdeni és az istentiszteletet a legkomo-lyabban végezni, mert jaj annak, ki a legkisebb hibát is elkövet. Ez még mind hagyján; de volt az iskolának egy törvénytára, ebben a törvény így szól: Hora cumbendi 10a vespertina, surgendi 5a matutina statutur. A lefekvés ideje estéi 10, a felkelés reggeli 5 óra, de a szegény frequentausok ki voltak szolgáltatva az oeconomus — gazda szeszélyeinek és önkényének; mert tetszése szerint költhette fel őket, néha még 1 órakor is. E volt a legkeservesebb és bosszantó. Egy ilyeu alkalomra csinálta volt, ha jól emlékszem, egy Gáspár nevű ifjú ezt a poémát:

Mitte tantum tu Arkosi
Prima hora excitavi
Deus mihi non det bonum
Si tribuo tibi donum.

A donum, az ajándék pedig állott vagy egy darab, vagy egy szál gyertyából, minthogy az oeconomusnak erre szüksége is volt, mert gyertyával el kellett magát látnia. Ez az Arkosi — Mosi — volt az, ki a Josefstadti fogságot is kiszenvetde, szerencsésen hazajött az ángolnyelvet fogságban megtanulta és aztán szülőföldén még paposkodott, kedves barátom volt.

Sok eféle jut eszembe, de még egy csintalanságot, a mi velem történt, hadd mondjak el. Volt egy gyermekkori játszótársam s holtig leghivebb barátom N. Sándor. Talán irigykedve, hogy nálánál valami kevéssel ifjabb, deák lettem, látva, hogy 12 és 1 óra között, mikor mások még az ebéden voltak, én az asztaltól felkelek, az ülést megunván, kinyitotta az ajtót 's kiabálni kezdte, hogy én nem ülök, megharagudtam s a tüzhely alól egy darab fát kivévén, miután eleget kértem, hogy hallgasson, vagy kétszer, háromszor jól rávertem s akkor ordítani kezdett, hogy jöjjön le a' Rector. Szerencsémre talán nem lévén otthon, nem jött le, de az egész oskolában hire volt, 's én féltem is, hogy fel nem szabadulok s legalább még egy héttel a' frequentatiot meg kell toldanom; egyéb bünömről nem tudok s nem is emlékszem.

És e szerint valahogy 4 hét multán kiszenvetvén e zárdaszerű vezeklés idejét, remegtem s féltem a gondolattól, hogy fel nem szabadulok. Szerencsénkre volt egy jó lelkű, higgadt és mivel Seniorunk, Vajda István, nem sokára siménfalvi pap, az iskolai esküdtszék — jurati — elnöke, ki a siménfalvi olvasótársaságot is alapította s a község miveltségére nagy hatása volt, a mint tudjuk is, minden ujczot az esküdszék határozatából felszabadított, még pedig dicsérettel — cum laude — s így engemet is. Ez nagy és boldog szó volt! Gaudeamus igitur! Örvendjünk. Liberatio! Következett erre, miután a' Rector vasárnapi concio alkalmával ezt felolvasta, egy kis áldomás. Kinek egy kis bora volt, kinek egy kis pálinkája, kinek egy kis rétesse, kinek egy kis szájonája, turója, kiuek egy kis szentábrahámi fonatos kalácsa, kinek egy kis pecsenyéje sat. sat. vigan, barátságosan elköltöttük. Egy kis zajt és lármát is eltúrtek. Ez se volt baj. Boldog reményim 's bánatom tanyája! Megmenekültem a 'sok veréstől. Eltűntek! Önérzetem kezdett jelentkezni. Ekkor értem életem 15-ik évét, melyről az én Ovidiusom azt mondja: poteratque puer, juvenisque videri, — még gyermek is, még ifjú is voltam. Dicsőség Istennek!!

ALBERT JÁNOS,
a' frequentánsok utolsó mohikánja.

János Zsigmond fejedelem Árpád- és Anjou-utód.

Kropf Lajos jeles tudósunk, a British-Múzeum magyar tisztviselője, a Magyar Könyvszemle legújabb füzetében behatóan ismerteti I. Zsigmond lengyel király imakönyvét, melyet a British-Múzeum leg-ritkább kéziratái közt őriznek. E becses ritkaság egyik Sobiesky hercegnő férjhez menetele alkalmával 1719-ben került Angliába.

A kiválóan díszes kiállítású imakönyv egyik lapját a tulajdonos lengyel király hű arcképe díszíti, a mint prémes skárlát köpenyben a megváltó előtt térdelve imádkozik. Az imakönyv vége felé az üresen hagyott hártyalapokon sok egykorú följegyzés olvasható, némelyik a király nejeinek, Bona királynénak, saját kezétől. Egyik följegyzés leg-idősebb gyermekök születéséről így tanúskodik:

„Die martis hora quarta noctis statim pulsata 18 Januarij 1519. Cracovie nata est Illma. Dna. Isabella Casmiriensis ut felicissimis auspicijs et vehementissime desideratis.“

Izabellának (Erzsébet), anyai ágon nagyanyjának, Aragoni Izabellának tiszteletére keresztelték az első szülöttet. Bona királyné, mondja Kropf Lajos, az Anjou-ház magyarhoni ágának révén az Árpád-ház sarjadékának vallotta magát. Oxfordban a híres Bodleyan-könyvtárban máig meg van egy érdekes címere, mely atyai őseinek, a Sforza Visconti milánói hercegi családnak címerén kívül a lengyel, litván és aragoni, a magyar, a nápolyi Anjou és a jeruzsálemi királyi címereket egyesíti. Izabella királynéval tehát I. János királyunk *az Árpád-Anjou-ház egyik sarjadékát emelte a magyar trónra.* (Magyar Könyvszemle. 1902. 115. l.)

Fiát, János Zsigmondot, az utolsó választott magyar királyt, tehát méltán lehet Árpád- és Anjou-utódnak tartanunk.

Tudjuk, hogy János Zsigmond a hivatalos latin és magyar nyelven kívül olaszul és lengyelül is jól beszélt. Nem egy lengyel főúr élt udvarában és egész életén át igényt tartott a lengyel trónra. Meg is nyerte volna, ha agg atyjától öröklött gyöngé testalkata terveit a valósulás küszöbén meg nem hiúsítja.

Érdekes, hogy János Zsigmond halála után néhány évvel követője Báthory István is csak a kihaló lengyel királyi ház útján jutott a lengyel trónra. Nőül vette ugyanis János Zsigmond nagynénjét, Izabella királynénk hugát, Anna királyi hercegnőt, ki a Zsigmond király imakönyvének följegyzése szerint 1523-ban született. A köszvényes Báthoryval tehát igen egybeillő pár lehettek.

KANYARÓ F.

IRODALMI ÉRTESITŐ.

Hazánk lakói a római uralom megszűnte után a honfoglalás idejéig. Irta: *Gróf Kun Géza*. 34. l. Különlenyomat Hunyadmegye monographiája I. kötetéből. Nagy 8. r. E munka oly korra vonatkozik, a melyről csak gyér adatok találhatók. De a tudós gróf ezt a kort alaposan tanulmányozta. Széles nyelvismereténél fogva ismeri a görög és más íróknak hazánkra vonatkozó följegyzéseit és ezek alapján rajzolja meg hazánk lakóit a népvándorlás korából. Először a sarmaták s a gépidák, góthok foglalásait tárgyalja. Azután jön a húnok kora, a mikor hazánk egy nagy része új nevet kap s Priscus Rhetor „Skythike“-nek nevezi. A harmadik korszak, a mikor a german törzsek felülkerekednek s hazánk keleti felét nagy részben gépidák s a nyugatit, Pannoniát az ostrogotok lakják. A negyedik korszak az avarok uralma, a mely a leghosszabb. A munkának általános érdekű tanulságai, hogy az avarok, épp úgy, mint a húnok a töröknépesaládkhoz tartoznak. (23. l.) A hiungnu nép uralkodóinak a khinai történeti művekben fenmaradt nevei s uralkodásuk sorrendje nagy részben meg egyeznek a Thuróczy János krónikájában foglalt Attila családfája neveivel. A hiungnak török voltát pedig senki sem vonja kétségbe. (9. 10. l.) Attila és Árpád hadseregének „egy közös ethnikus tényezője volt“. A világhódító Attila seregében több volga melléki nép volt s ezek közt a magyarok sem hiányoztak. Attila birodalmának feloszlása után „a hún hadsereg magyarjainak“ egy része a jelenlegi székely megyékbe húzódott, hol azután később avarokkal elegyült. A székelyek hat nemzetsége megfelel a hún törzsek hatos felosztásának. (15. l.)

A munka a magyar tudományos irodalomnak egyik nagyon értékes darabja.

Benkő József Hunyadmegyéről. Benkő „Transsilvania Specialis“ cz. kiadatlan latin művéből fordította *Koncz József* tanár. Déva, 1901. 8. r. 71 l. Nemes Hunyadvármegye XVIII. százbeli állapotát ismerteti e kis füzet részben mesés, részben értékes, de mindenütt érdekes adatokkal. A közrebocsátás jónevű történetírónk, jeles munkatársunk érdeme, ki jó magyarsággal, bár helyenként pongyolán — az eredetihez ragaszkodva — fordította le. A 23. lapon pl. 5 *de* is ékeskedik egymásra következő mondatokban, talán szükségtelenül. A 39. lapon „Ördög és Lajos király“ Ördögös Lajos királynak javítandó. K—ó.

A nyelvérzék és az iskola. Irta *Pálfi Márton* unitar. főgymn. tanár. 20 l. Különlenyomat a Keresztény Magvető XXXVII. évf. III. füzetéből. A magyar beszédet, a magyaros kiejtést és a magyar szóköztést állandóan veszélyezteti az idegen nyelvek befolyása. Ez sugalhatta e tanulmányt a szerzőnek. Itt főleg az iskolával foglalkozik. Az iskola nem neveli, mondja szerző, hanem inkább rontja a nyelvérzékét. Az iskola 1. nem veszi komolyan az anyanyelv tanítását s csak papíron juttat neki vezérszerepet a többi tantárgyak közt. 2. Idegen nyelveket szabadít idő előtt az anyanyelvre, nyelvérzék-bénító módszerrel. 3. Nem becsüli meg eléggé a népi nyelvet s nem aknázza ki a tanítás érdekében a benne rejlő kincset. E tételeket bizonyítja a jó érzékkel, helyes felfogással és sok szellemességgel írt tanulmány, mely szerzőjének dicséretére válik.

Józan Miklós szerkesztésében megjelentek a budapesti Dávid F. egyesület múlt évben tartott felolvasásai: Elnöki székfoglaló Ürmösy Miklóstól. Unitarizmus missiója dr. Boros Györgytől. Emlékezés Dávid Ferenczről, Kozma Gyulától. Déva vára (költ.) Józan M. Unitarizmus és nők, Perczel Ferenczné. Párbajvita Ürmösy M. A vallások fejlődése, Bodnár Zsigmond. Az ember és az Isten. Dr. Hatala Péter. Az izlamból. Prof. Vámbéry A.-tól.

KÜLÖNFÉLÉK.

VII. Edward angol királylyá koronáztatott. Az angol nemzet királyát a nyár elején akarta megkoronázni. De az uralkodó közbejött betegsége miatt a koronázás elhalasztatott. A különböző államok hercegei és más képviselői, a kik az ünnepélyre Londonban megjelentek, elhagyták az angol fővárost a nélkül, hogy koronázást láttak volna. Az angol nemzet nagy megpróbáltatáson ment keresztül. De aug. 9-ike meghozta Angolországának azt az örömet, hogy új királyát megkoronázza. E napon megtörtént a nagy esemény. A koronázás előestéjén a király alattvalóihoz a következő üzenetet intézte: „Népemhez! Koronázásom, amaz esemény előestéjén, melyet én életem egyik legünnepélyesebb és legfontosabb pillanatának tekintek, óhajtom kifejezésre juttatni, hogy szívemnek mennyire jól esett az a mély rokonszeny, melyet népem itthon, a gyarmatokban és Indiában az alatt az idő alatt tanusított, a mikor életemet veszély fenyegette. A szertartásnak betegségem által okozott elhalasztása sok alkalmatlanságot és bajt csinálhatott mindazoknak, a kik az ünnepélyben résztvenni kívántak, de a csalódást bámulatos türelemmel, megadással viselték. Népemnek felgyógyulásomért való imádkozása meghallgattatott és én most legmélyebb hálával adózom az Isteni Gondviselésnek, hogy életemet megtartotta és erőt adott arra, hogy ama fontos kötelességeket teljesítem, melyek reám, mint e nagy birodalom uralkodójára hárómolnak“. A koronázás szertartása bár némi rövidítéssel, de teljes fényvel történt. A király megkoronázása után a királynét is megkoronázták. A hogy a szertartás elvégződött, a király és a királyné a Westminster templomból a Buckingham palotába hajtatott és az ujjongó nép kívánatára fejükön koronáikkal, megjelentek a királyi-palota erké-

lyén. A nép tapsolt. Anglia boldog volt, hogy láthatja királyát a koronával . . . Az indiai fejedelmek és csapatok kitartottak és megvárták az elhalasztott koronázást, hogy üdvözöljék Indiának is urát. Keleti ruházatuk szép látványt nyújtott.

A protestáns új királyt népe lelkesedése kíséri.

A dissenter egyházak is templomaikban mindenütt hálaadó istentiszteletet tartottak s VII. Edward király uralkodása elé reménynyel néznek.

A szentháromsági unitárius templomot f. évi július hó 13-án szentelték fel az egy igaz Isten tiszteletére, a püspök részvételével. Nagy öröme volt az egész marosi egyházkörnek s közelebbről a szentháromsági híveknek, hogy az ünnepélyes alkalomból a püspököt körükben láthatták, tisztelhatték és hallhatták buzdító szavait s vehették áldását az új templomban. Jól esett a híveknek, hogy a püspök jelenlétében az egész egyházat látták résztvenni örömeikben, melyet éreztek a felett, hogy régi omladozott templomuk helyett újat építhettek s abban ismét hálatelten imádkozhatnak Istenünket. Sok viszontagságon mentek át a múltban az egyházközség és hívei, de soha sem csüggedtek. A hitüldözés korában, a XVIII. évszázban javaikat elvették s csak 1828-ban építhettek egy kőtemplomot, mely gyenge alapzás miatt, 72 évi fennállás után annyira romlásnak indult, hogy le kellett szedni s újat építeni. Hitőkben, buzgóságukban megmaradtak s ez tette őket képesekké, hogy minden szegénységük mellett is új templomot építsenek. Az új templom a réginél nagyobb s a viszonyokhoz mérten elég izléssel és díszszel épült. Az áhítatoskodóra jó hatást teszen. Dicséri a tervező mérnököt, építómestert, a hívek áldozatkészségét s Pap Sándor lelkész buzgóságát. A felszentelésben a püspök mellett lelkész imával, Fazekas Lajos alkalmi beszéddel és Ürmösi Kálmán urvacsorai ágendával segédkeztek. Álljon az új templom hosszú időn keresztül az egy igaz Isten tiszteletére, a vallásosság és erkölcsiség ápolására s az elhangzott szép imák és beszédek teremjék meg hasznos gyümölcseiket a hívek lelkében. (m.)

Dr. Székely Ferenczet koronaügyésszé neveztetése alkalmából a budapesti unitárius egyházközség jul. 10-én küldöttségileg üdvözölte. A küldöttség érzelmeit dr. Bedő Albert orsz. képviselő tolmácsolta szép szavakban s egyuttal a következő üdvözlő iratot nyújtotta át:

A budapesti unitárius egyházközség Előljárósága nagy lelki örömmel vette a legutóbbi királyi kinevezés hírét, mely Méltóságodat érdemdús pályáján igen kimagasló állásba juttatta. Engedje meg Méltóságod, hogy korona-ügyészszé történt kineveztetése alkalmából, mi is csatlakozzunk azoknak táborához, akikben ez az előléptetés, mint az igaz érdem jutalma, általános meglepedést keltett. S miután évtizedekre terjedő odaadó gondból és érdeklődésből meg vagyunk győződve a felől, hogy Méltóságodnak buzgó vallásos hite és egyháza iránti szeretete változhatatlan, kedves kötelességünknek ismerjük, hogy Méltóságodat díszes állásában szeretettel és büszkeséggel vegyük körül s a mennyiben szerénysége megengedi, ünnepeljük is. Jól esik a mi félreismert és sokat szenvedett anyaszentegyházunknak, hogy kiváló vezéreibei gazdag egyéni képzettségükkel, fenkölt gondolkozásmódjukkal a magasban is tiszteletet és becsülést szereznek az unitárius névnek, s egyéni sikereiknek egy-egy sugára újabb fényt hint azokra az igazságokra, melyek előttünk minden hírnév, dicsőségnél drágábbak. Egyházuunknak ezen vezéreibei között előkelő helyet foglal el Méltóságod nemcsak hivatalos Tanácsunkban, hanem szívüünkben is. — S kérjük, hogy Méltóságod is sokrendbeli gondjai és elfoglaltsága közepette — érdemesítsen bennünket, azt az egyházközséget, melynek eleitől fogva erős oszlopa volt, további nemes pártfogására és szeretetére. Új hivatalához szép sikert, sok örömet és jó egészséget kívánva, vagyunk Méltóságodnak szerető hitrokonai stb.

Dr. Székely Ferencz a bizalmat megköszönte s ígérte, hogy hivatali és családi gondjai mellett mindig első lesz előtte egyháza iránti meleg érdeklődése és szeretete. A küldöttség minden egyes tagjával szívélyes szót váltott s kijelentette, hogy a ragaszkodásnak ez a szép megnyilatkozása kellemesen lepte meg. (b)

Benczédi Gergely, kolozsvári unitárius főiskolai tanár, a tanárságtól megváltik. Mint tanár harminczhat évi lelkiismeretes munkásság után nyugalomba megy. A physikának és vegytannak volt a tanára, mert korábban a vegytan is a rendes tantárgyak közt szerepelt a gymnasiumban. Londonban tanulva, megismerte a Roscoe rendszert és a vegytant a szerint tanította iskolánkban, már jóval ezelőtt, hogy dr. Lengyel Béla a Roscoe művét magyarra fordította. Tanítványainak ezzel nagyon megkönnyítette az egyetemi tanulást és mindig hálásan emlékeznek reá. Benczédi Gergely visszavonulásával a főgymnasium más tekintetben is egy jelentékeny erőt veszít. Azok közé tartozik, kik az idő próbáit megállják, kikre az egyház és intézete mindenkor

számíthat. Példánya a protestans tanárnak. Szaktudománya mellett különös előszeretettel foglalkozott a jóttevők életének tanulmányozásával, miről folyóiratunk évfolyamai tanuskodnak. Óhajunk néki jó egészséget, hogy az unitárius egyház ügyeinek még sok hasznos szolgálatot tehesse.

Schlauch bibornok. Jul. 10-én bevégezte pályáját. A hazai róm. kath. egyháznak kitünősége volt. Mint nagyváradi püspök nem kis szerepet játszott az egyházi kérdések országos tárgyalásaiban, kétségtelenül a róm. katolikus egyház javára. De nem ez az a kitünőség, a melyre gondolunk. Schlauch kitünősége a fegyelmezett gondolkozás, a nagy tanultság, tudományosság volt oly jelleggel, a mi már túlterjed a róm. katholicizmuson. Ezt mutatja különösen a magyar orvosok és természetvizsgálók 1889-iki gyűlésén Nagyváradon mondott megnyitó beszéde, egy terjedelmes tanulmány, melyben az evolútiót és a létért való küzdelmet tárgyalja. A célirányosságot nem ismerő fejlődelmélettel, az agnosticizmussal és a Comteféle bölcelettel szemben fényesen állítja oda a teleologiai és theologiai felfogást és a hasznossági erkölcsessel szembe a keresztény morált. Egyes tételektől eltekiutve, tárgyalásával oly légkörben mozog, milyenben egy modern vallásos bölcselő mozoghat. De ez már nem az Aquino Tamásféle bölcelet. Tanulmányának végeredménye: „A tudomány ne érintse érdes kezekkel azt, a mi az emberi fölénynek és méltóságnak megkülönböztető jele: az eszményiséget a haladásban, mely az Isten gondolatában összpontosul, s a lélek halhatatlanságát. Eszményiség, halhatatlanság, az a két eszme, melyeket a tudomány soha sem lesz képes az emberi szívből kitörölni“. De ez a haladó vallásos gondolkozásnak is az eredménye. A bíboros püspök palástja római volt, de tudományosságán az újkori vallásos gondolkozók eszméi fénylettek. Róm. kath. püspök volt, de tanultságával annak a példája, hogy a tudományosság akaratlanul is tulvezet a róm. katholicizmuson.

A róm. kath. egyház társadalmi és politikai mérlege. Yves Guyot francia tudósna az egyház XIX. százbeli társadalmi és politikai szerepléséről irt könyve (*Le bilan social et politique de l' Eglise*. Paris, 1902) élénken foglalkoztatja a francia sajtót. Yves Guyot bírálja a kath. tanítási-módszert, tanítók és tanulók csak szavakat és állításokat tanulnak és gondolkozás nélkül hajtogatják azokat. A felsőbb papság folytonos gyámkodásának vannak alávetve. Brunetiére azt irta, hogy a tudomány esődot mondott. Yves Guyot megmutatja, hogy a mondás csakis a r. kath. theológiára talál. Az egyház például ma megengedi

a csillagászati tudomány igazságait, megengedi azt, a minék Galileitől a megtagadását kívánta; Copernicus művei 1835-ig el voltak tiltva az „Index“-ben. XIII. Leo ma helybenhagyja a szentírás tanulmányozását és a róm. kath. tudósok elfogadják a német protestáns, vagy angol tudósok vizsgálatának több eredményét. A róm. k. egyház hasznára akarta fordítani a socialisták mozgalmát. XIII. Leo 1891-ben kiadta a „De conditione opificum“ encyclicát. Az egyház az egyedi nemzetgazdasággal ellenkezőleg a munkásterületek rendszerét akarta. Tudósai törekedtek megmutatni, hogy Karl Marx másunnan kölesönözgetett. Manning angol érsek és Ireland amerikai püspök az egyedi tulajdonról úgy irtak, hogy előfutáraiul láttassanak az ugynevezett Magnaud-jogtudománynak. Yves Guyot megmutatja, hogy a r. kath. socialismusnak nem sikerült a forradalmi és atheistikus socialismust megállítani. Guyot azután az egyház és államnak a viszonyát tünteti fel, a különböző országokat rendrevéve.

Először is a protestáns országokat veszi. Angolországot illetőleg az irlandi kérdéssel való vesződségre mutat. Utal arra, hogyha Lord Salisbury 1888-ban meg is nyerte azt, hogy a pápa az ir nemzeti liga eljárásait helytelenítse, az ir katolikusok megtagadták az engedelmességet az intésekkel szembe és püspökeik csakis arra az engedelmességre szorítottak, melylyel a pápának a lelki dolgokban tartoznak. Az angol katolikusok maguk sem engedelmeskedtek szolgálailag Rómának. — Az Egyesült Államokban elcáll az ugynevezett amerikanismus. A tüzeőbb szellemek, hogy a róm. egyház diadalt nyerjen, szabadelvűbb irányban kezdtek működni. Gibbons bibornok a chicagoi valláscongressuson, a hol a világ minden vallásának voltak képviselői, elnöki tisztet vállalt. 1899-ben a pápa ez irányt kárhoztatta és Ireland püspök a következő évben engedelmességet fogadott a pápának. Brunetièrre cikkei ellenére Guyot megmutatja, hogy a katolicismus nem gyarapszik Canada-ban. Ireland püspök Parisban elismerte, hogy a menekültek vagy kiköltözötteknek egy nagy része elveszti hitét. — Németországon, hol a népességnek 35% r. katolikus, a porosz országgyűlés képviselői 1871-ben a pápa világi hatalma mellett nyilatkoznak s a birodalmi gyűlésen aztán megalakul az ugynevezett katolikus centrum párt Bismarck több éven keresztül küzdött ez irányzat ellen. Ez volt a kulturkampf és a májusi törvény korszaka. A mikor XIII. Leo lépett a pápai székbe, a socialismus terjedése közeledésre vezetett és Bismarck Canossaba ment. De a jezsuitákat sohasem engedték Németországba vissza. Schweitzban 1848-ban a jezsuitákat kiűldözték és az 1874-i törv. megtiltja uj kolos-

torok alapítását. Hollandiára térve Yves Guyot elitéli és méltán a katolikusoknak és a szélső kalvinistáknak össze nem illő szövetkezését, mely Kuyper kalvinista lelkész, mostani minister befolyása alatt jött létre.

Azokra az országokra térve, hol a katolikusok nagyobb számban vannak, Belgiumban a csatát az iskolaügy terén vívták. 1878-ban Frère-Orbán miniszterelnök keresztülvitte az iskolák államivá tételét. A püspökök is beleegyezésüket adták és a kormány 1880-ban megszaktotta a diplomatiái összekötötést a szentszékkal. De a klerikalizmus az 1884-i választáson többségre jutottak és a közoktatás a klerus kezébe jutott. Azóta nagy belső küzdelmeken ment keresztül Belgium, a melyek most se szüntek meg.

Austriában és Magyarországon egy darabig a josephismus uralkodott, azaz az állam rendelkezett az egyház felett, a mi II. József császár uralkodása alatt következett bé, mindjárt a francia forradalom után. A püspökök az ő uralkodása alatt nem levelezhettek Rómával. 700 szerzetet megerősített és a dissidensek számára türelmi rendeletet adott. II. József után némi enyhítést engedtek a rendszeren. De a josephismus az ausztriai politikának továbbra is alapja maradt, úgy, hogy magát Metternichet, az európai reactio fejét a bibornokok jakobinusnak mondták, mikor a XVI. Gergelyhez benyújtott szelid reformjavaslat tárgyalatott. Az 1855-ben létrejött, Ferencz József által alájegyzett concordatum, véget vetett a josephismusnak. A római katolicizmus államvallás lett. Az egyház szerezhette vagyont korlátozás nélkül s a püspököket is a pápa egy magára nevezhette ki. Ez a helyzet azonban Solferino és Sadowa után megszűnt. Az 1867-i alkotmány kimondotta a cultusok egyenlőségét és a concordatum 1874-ben eltöröltetett.

Magyarországban Wekerle szabadelvű kormányának sok nehézséget kellett leküzdeni, míg az egyházi törvényt, melynek egyik része a kötelező polgári házasság, 1894-ben a parlamentben keresztülvihette. A pápai nuncius Aglardinak ez alkalommal kellett helyét elhagyni.

Yves Guyot Spanyolországra és Portugáliára nézve több adat után fölemlíti az 1851-i concordatumot, mely a katolikus államvallásnak nyilváníta. Az 1876-i törvény megenged dissidens cultust is, de 1894-ben az első prot. imaházat a papok ellenzése miatt csak pár hónapi késedelemmel nyithatták meg. Amerikában Mexico, Brazília, Guatemala és Hondurás köztársaságok kimondták az állam és egyház elválasztását. Bolivia, Argentína, Uruguay, Chili, Equador és Paraguay a katolikus államvallásnak ismerik el, de más cultusokat is megengednek és egyenjogúság alapján.

Yves Guyot végül Olaszországot és Franciaországot tárgyalja. Franciaországot illetőleg rámutat arra, hogy az ultramontan és jezsuita párt keze mindenütt ott van a jelenkori eseményekben. III. Napoleon kedvezései a klerus iránt, mely az államsínyt örömmel fogadta és a császárság visszaállítása után Tedeum-ot énekelt; a kolostoroknak az 1859-iki háboruig való folytonos szaporodása; IX. Pius elfogadhatlan feltételei — bizonyos törvények megváltoztatása; azután a szakítás, az államtanácshoz barátságos püspökök bántalmazása; a császári politika ingadozásai, mi az olaszokat elidegenítve, a hármasszövetség utját készítette elő; a háború után a kormányforma megállítása körül folyó küzdelem; belső válságok, a boulangismus, a Panama-per, a Dreyfus-ügy — mindenikben benne volt az ultramontanok keze. — A mi Olaszországot illeti, a Savoyai ház sohasem volt a szerzetesek ellen s ez magyarázza meg, hogy a piemonti kormány a novarrai csata után nem eszközölhette a saecularizatiót; Siccardi miniszter 1850-ben megpróbálta, de vihart támasztott. Haldokló miniszter társának, Santa Rosának a papság megtagadta az utolsó szolgálatot, mire a turini nép fényes polgári temetést rendezett neki. Cavour folytatta a munkát és a mikor Róma Olaszország fővárosa lett, a pápai birtok elvételét. A pápa nem ismerte el a dolgok új rendjét. Szép Olaszországnak egy részét szolgaságra és mozdulatlanúságra akarta kárhozdatni. Két összeférhetlen dolgot akart: világi hatalmat és a lelkiekben való hatalmat. De Olaszország féltékenyen őrizte és őrzi egységét.

Franciaországban az egyesületi törvénynek, melyet Waldeck-Rousseau kormánya alkotott meg, a Combes ministerium, melynek helyét átadta, ingadozás nélkül szerezte érvényt. Az olyan szerzetes iskolákat, melyek a törvény kívánalmainak nem vetik alá magukat és az állam kormányától engedélyt felmutatni nem tudnak, egymásután kirekesztetlenül zárja be. És mostanában sajtósági jeleneteknek volt tanuja Franciaország. Némely helyen az apácák tüntetés nélkül hagyták oda a betiltott iskolát. De számos olyan eset fordult elő, hogy a felizgatott nép torlaszokat emelt és a hatóság letiltó pecsétjét az iskola ajtajáról leszakították és csakis csendőrség és katonaság közbejöttével lehetett a végrehajtást eszközölni és az apácák a katonaság sorfala között hagyták el az intézetet. Nem egy helyen a falakon kellett rést törni, hogy az intézetbe behatoljanak. A kormány a mit maga elé tűzött, azt végre is hajta. Az apácák zsoltárokat énekelnek és a mellettük tüntető nép azt kiáltja: Éljen a szabadság, éljenek az apácák! De a francia nép többsége nem érzékenyül el a jezsuita befolyás rendezte jeleneteken. A

kormányt számos helyről üdvözlik. Franciaországra így a dolog rendben lenne. De van annak más oldala is. A kitiltott apácák új hazát keresnek és más európai országokba költöznek. Magyarországon is érezhető a nyugatról megindult apácza-költözködés. Ma holnap sok állami intézetet ez országban is mind beköltöztetett apácákkal raknak meg. Franciaország szabadul az állam ellenségeitől és más államok kebelökbe fogadják azokat!

Németországba Münchenbe közelebről a pápa új nunciust nevezett ki. Ez alkalomból az egyik német lap emlékeztet Döllingernek, a Róma ellenes nagy katolikus tudósak nyilatkozatára, melyet ő egy hasonló alkalommal még akkor tett, mielőtt a pápai csallhatatlanság miatt Rómával szakított volna: „Mire e lárma, ez izgatottság? Mire e nagy várakozás? Egy igazi római monsignore (un vero Romano di Roma), azaz egy halvány, nem magas, élénk ember sasorral és ravasz szemmel, fog jőni, a ki a theologiai tudományokban tudatlanabb, mint a legegyszerűbb felsőbajorországi falusi pap és a ki nemzeti ellenszenvét, mindaz ellen, a mi német, csak rosszul tudja elrejtteni. A német egyetemek elleni gyűlölet, a püspöki seminariumok szeretete, a német róm. kath. tudósok üldözése mind nagyobbodik és a müncheni nunciaturát Németországra nézve a jezsuita spionkodás főhadiszállásának nézték ki“.

Németország vallási statistikája. A német birodalom népessége az 1900-i népszámlálás szerint 56,367.178. Ebből protestáns 35,231.104, róm. kath. 31,026.810; más vallásu keresztény 203678; izraelita 586948. A német birodalomban 1000 lélekre 625 protestáns, 361 r. katolikus, 10 izraelita, 4 másvallásu esik.

Mint vélekedik Turgényev Jézusról. Mióta tudjuk, hogy a nagy Tolsztoj vallásos felfogása egyező az unitáriusokéval, sőt maga is bevallotta, hogy nézeteit az amerikai unitárius írók könyveiből vette: kétszerte inkább érdekelhet bennünket a többi nagy orosz író felfogása az unitárius hitelvekről. Az alábbiakban a nemrég elhalt európai hírű orosz regény írónak, Turgényev Ivánnak, mutatjuk be egyik szép rajzát az ő képzeletében és meggyőződésében csak emberileg élő Jézus Krisztusról.

*

„Ugy tetszik nekem, hogy mint ifjú, félig gyermek még, alacsony fatemplomban vagyok. A régi szent képek előtt, mint valami fényes foltok, olvadoznak a vékony viasz-gyertyák.

Szivárványgyűrű vett körül minden piczike lángot. Homályos és nyomasztó volt a templom . . . De azért nagyon sok ember állt ellöttem. Csupa szőke parasztfők. Időről-időre hajlongni, térdre borulni, újra felállani kezdtek, mint az érett kalászok, ha futó hullámként lejt rajtok végig a nyári szél.

Egyszer csak valami ember került elő hátulról és megállt velem egy sorban.

Én ugyan nem fordultam feléje, de rögtön megéreztem, hogy ez az ember — Krisztus.

Ahitat és kíváncsiság szálltak meg egyszerre. Erőt vettem magamon... és ránéztem a szomszédomra.

Arcza olyan, mint a más emberé, hasonló az emberi ábrázathoz. Szemei kissé a magasba tekintenek, figyelmesen és mozdulatlanul. Ajkai egymásra téve, de nem összeszorítva, mintha a felső az alsón nyugodnék. Középnagyságu szakálla kétfelé van választva. Kezei összetéve, mozdulatlanul. Ruhája is közönséges, mint bárki másé.

— Micsoda Krisztus lehet ez? — gondoltam magamban. Ily közönséges mindennapi ember! Ez lehetetlen!

Elfordultam tőle. — De még jóformán le sem vettem róla szememet, máris újra éreztem, hogy valóban Krisztus állt velem egy sorban.

Ismét erőt vettem magamon... Ujra megláttam ugyanazt az arcot, mely annyira hasonló az összes emberek arcához, ugyanazon közönséges, bár ismeretlen vonásokkal.

S egyszerre oly különösen szorúlt össze a szívem — és magamhoz tértem. Csak ekkor értettem meg, hogy *csakis az összes emberek arcához hasonlító arcza lehet és van is Krisztusnak*.

Miért akart Servet 1553-ban Nápolyba menekülni?

„*Unitárius Történetírás és Kálvin-orthodoxia*“ cz. művemben kimutattam, hogy Kalvin Servetet Nápolyba vivő útja közben fogatta el. Tudjuk, hogy Kálvin védőinek egyik érvök az, hogy az eretnek Servet Európa egyik országában sem élhetett volna meg szabadon. E hamis okoskodás ellenében én kimutattam ugyanazon művemben, hogy Olaszországban a legnagyobb békében élhetett volna a Genfben valóságos nézetiért máglyára küldött spanyol; hisz Nápolyban pl. még csak a hitnyomozó törvényszéket sem tudták felállítani a nép makacs ellenállása miatt s Italia nem egy helyén egész nyíltan megvetették a szabad gondolkozók a pápai tanokat, a nélkül, hogy hajók szála is meggörbült volna érte.

Most már oly oldalról is bizonyíthatom az itt mondottakat, a honnan nem vártam volna. *Francken Keresztély* (Christian) kolozsvári unitárius professzor, a ki 1578. elején még a bécsi császári jezsuita gymnasiumban volt a philosophia tanára, 1581-ben már Baselben a jezsuiták ellen bocsátván ki „*Colloquium Jesuiticum*“ cz. igen ritka és nagyérdekű művét, ebben leírván az olasz köznépnek a rég letűnt pogányságra emlékeztető bigott vallásos hitét, az olasz intelligens osztályról ugyanott így nyilatkozik:

„Sed haec, ut dixi, fere vulgus tantum, vulgigue similes sectantur. nam docti eorum Philosophi, Medici, nec non Theologi, dignitate aliqua Ecclesiastica non deliniti, non modo haec Laetana miracula, sed ipsam etiam fidem Romanam (*quod facile cum Neapoli essem,*

ubi nonnihil illis ab inquisitione papali respirare licet, intellexerim) tanquam fictam et falsam animo contemnunt: quin etiam aperte athei illi nomen Christiani videbant meum, quod Italico idiomate per hominem Christianum, stupidum et stolidum significare ac intelligere soleant: idque propterea credo, quod nemo illis, nisi stupidus et stolidus ad Chimaeras papales credendas aptus et idoneus videatur.“ (Pag. 48—49.)

Kanyaró F.

Dalet István emléke. Oly világot élünk ma, hogy Olaszország szabadelvű gondolkozási a Vatikán előtti téren állították fel közadakozásból emelt szobrát Giordano Brunónak, a kit Rómában eszméiért 300 évvel ezelőtt megégettek. A pápa és fekete serege ablakából gyönyörködhetik most a háromszáz éves áldozat érczeöntött emlékéen. Franciaország fővárosában is megégettek jóval Bruno előtt egy kiváló szellemet az eretnekséghez való szításért. Etienne Daulet-nak hívják őt „az angyalok oda feenn.” A mi latin emlékiratainkban, történeti kútfőinkben Dolet, Doletus Istvánnak találjuk nevét feljegyezve. A szerencsétlen arra fordította istenadta költői tehetségét, hogy verset írjon a korában mindenható szentháromság ellen. Elfogták és megégették a szokott szent szertartások kíséretében. De az ő porát sem azért fujta fel a szél, hogy szelleme szikrái a semmiségben elhamvadjanak. Gyűjtöttak azok és most Párisban fényes szobra áll a szabad eszmék vértanujának, ki tehetsége teljében elevenen szállt át a halhatatlanság országába, mint az őskor félistenei szoktak. Eszobrot Daulet István tisztelői emelték az utódok tanúlságára. Azoknak felvilágosultabb utódai emelték, a kik egykor a tudatlanság sötétében vakoskodva, káromolva kárhoztatták a meg nem értett szabad eszméket. Ma már Daulet István neve fényesen ragyog a tudatlanság ködén keresztül s derűlten terjeszti a felvilágosodás áldott sugarait a fogékonyabb lelkekre. Tisztelői minden évben összegyűlnek megáldoztatása napján s koszorúkkal áldoznak szent emlékének. Az utolsó ünnepet aug. 3-án tartották, melyről ily érdekes tudósítást közöl egyik politikai napi lapunk:

Daulet Etienne halálának évfordulója alkalmából tegnap, vasárnap, nagy tüntetés volt, melyben liberalisok, szabadkőművesek és szociálisták vettek részt, hogy az arisztokrata hölgyek nyilatkozataira feleljenek. A rendőrség szigorú rendelkezéseket adott ki, hogy a zavargást megakadályozza. Nem engedték meg, hogy a tüntetők ötven főnél nagyobb csoportokban vonuljanak el Daulet szobra előtt. Beszédet nem volt szabad mondani, sem zászlót vinni. Együttal azzal fenyegetőzött a rendőrség, hogy minden a vallás ellen irányuló kiáltást letartóztatással torol meg. A tüntetés a törvényes rend határain belül folyt le.

A szabaddkőművesek jelvényüket helyezték el a szobor talapzatára, vörös virágból font háromszöget, melynek szalagján e fölírás volt olvasható: *A 4. arrondissement antiklerikális ligája Daulet Etienne emlékének, a kit a papok máglyára küldtek.* A tüntetők azt kiáltották: *Éljen a köztársaság, le a papokkal!* Egy másik csoport vörös koszorut tett le a szoborra, s a koszoru szalagján nagy aranyos betűkkel ez a fölírás volt olvasható: *Az emberi jogokért!* A tüntetésen mintegy kétezer ember vett részt, kik nemzetközi dalokat énekeltek. Ötven emberből álló csoportokban eivonultak a szobor előtt és kiáltották: *Le a papokkal!* Az egyik csoportban ezt kiáltották: *Adjátok férjhez az apáczákat.* Miközben a tüntetők a St.-Germain- és St.-Michel-bulevárdokon énekelve és kiabálva elvonultak, sok ezer főnyire megszaporodott az embertömeg. A néptömeg nagyrészt helyeselte az antiklerikális tüntetést. A hosszú menet rendőrök és kíváncsiak sorfala között haladt a St.-Germaini bulvárdon. A csoportok példás rendet tartottak és csak kevés eset fordult elő, hogy egyesek nem engedelmeskedtek a rendőröknek. A Bastille-téren a tömeg viharos tüntető kiáltásokkal ünnepelte Bastille ostromát. A Fürstenberg-utczában meg akarták rohanni az iskolás testvéreknek kolostorát és iskoláját, de a rendőrség még idején közbelépett és megakadályozta, hogy a tüntetők behatoljanak a kolostorba. Az egész tüntetés alatt csak néhány embert tartóztattak le. *K—ó.*

Iskolaügy. A budapesti ref. gymnasium hatósága a mult iskolai év végén, olvassuk a „Prot. Egyh. és Isk. Lap“-ban, elfogadta *az év végi vizsgálatok új rendszerét*, mely szerint minden osztályban legalább másfél óráig tartó vizsgálat legyen s az utolsó nap ünnepélyes torna- és ének-vizsgálat tartassék. Így lesznek a régi dolgokból újak. A protestans iskolákban régebb éppen az volt a rendszer, a mit most új rendszernek neveznek. Szerencséseknek mondhatják magukat azok az intézetek, melyek nem úsztak mindenben, a nagyon is szeszélyes divatú fővárosi tanügyi áramlatokkal s most e visszatéréssel is igazolva látják a protestans iskolákban követett vizsgarendszer helyességét.

Az angol unitáriusok vesztesége. *Frank Taylor* meghalt. 1896-ban a nemzetközi unitárius conferentián velünk ünnepelt. Sokan emlékezhetnek reá. Egyike volt a legbuzgóbb unitárius világi embereknek. Egy nagy szövögyárnak volt tulajdonosa Boltonban, a melynek vezetésétől ezelőtt néhány évvel lépett vissza. Az ipar mellett irodalommal is foglalkozott és családi használatra egy imakönyvet írt, melyben egy tiszta vallásos és keresztény léleknek mélysége nyilvánul s a természetes kifejezés szépsége jellemez. Az angol unitárius egyház ügyei intézésében, mint a brit és külföldi unitárius társulat igazgató tanácsának tagja részes volt. A saját egyházközségének pedig Boltonban a legáldozatkészebb tagja. Meghalt 1902. jul. 30-án, 58 éves korában.

Bedő Lajos volt recsenyédi pap életére — (s nem ujszékelyi, mint ez évi 2. füzetünkben van írva, mert Ujszékelyen csak mint nyugalmazott pap tartózkodott) Egyed Ferencz h.-szt.-páli lelkésztől a következő adatokat vettük:

Bedő Lajos született 1811-ben a mostani Háromszékmegyében Kálnokon, unitárius vallásu szülőktől. Édes atyja Bedő Salamon, édes anyja András Julianna volt. Tanulását 1817-ben, a kálnoki unitárius egyház iskolájában kezdte. 1822-ben átlépett az unitáriusok sz.-kereszturi középiskolájába. A kereszturi középiskolában öt elemi és négy poeta és rhetori évet töltött. E szerint 1831. noveber hóban ment az unitáriusok kolozsvári főiskolájába. Itt folytatta a tanulását. 1836-ban már káplánná választatott az unitáriusok kolozsvári egyházában. Káplánsága alatt 1836—38-ig bírta a nagynevű jóltevő és valódi művelt lelkű Augustinovic Pál kegyét, ki újévi ajándékkul két darab tizes bankjegyet küldött ezen sorok kíséretében: „Humanissime ac dilectissime Capellane Xoenum exile huc advolutum, accipiat libenti animo, a suo benevolo Paulo Augustinovic“. 1838-ban szentelték fel Tordán, az akkor itt tartott főtanácscon. Innen egyenesen kineveztetett Székely Miklós püspök ur által, sepsi-kőröspataki unitárius pappá. Itt nősült meg. Nőül vette a legjobb és nemesebb asszonyok egyikét, kolozsvári Jancsó Annát, kivel Kolozsvártt 1838. okt. 8-án kelt egybe. E szövetségből született kilencz gyermek. Közülök két fiú és három leány ma is élnek. A legnagyobb és elsőszülött fiú a nagynevű és országos tekintély Kálnoky Bedő Albert. A legkisebb, az apanevét viselő, erdősz. Közbe esnek a leányok: Anna, Zsuzsánna és Ilona. E leányok családanyák. 1840. Laborfalván dicséri az urat, a hol 1852-ig volt. Itt élte át az 1848. és 1849-iki évek megpróbáltatását. Pap volt itt s nemzetőrség szervező és katona is. Ez utóbbi akkor volt, mikor Erdély csak Háromszéken volt. 1852-ben Firtos alá, Cselédfalvára ment papnak, 1867-ben H.-Recsenyédre, honnan 1886 pünkösd másodnapján nyugalomba lépett. Mint családátya, mélyen és érzékenyen szeretni tudó, bölcs és előrelátó tudott lenni. Gyermekei neveltetésére, már a születésnél kezdett előre készülni. Csak így lett elég a szerény unitárius papi jövedelem az ő céljainak megvalósítására. Bölcsesége által szerzett magának megelégedést és tiszteletet.

Gyászhirek: *Dali Adám* Torda mellett alsó-szentmihályfalvi unitárius lelkész néhány héttel ezelőtt elhalálozott. A javakorában levő férfit elhunytát gyülekezete, családja és sok jó ismerőse gyászolja. — *Gábor Albert* udvarhelymegyei martonosi lelkész jun. 23-án jobb létre költözött. Halálát neje Gáspár Kata és gyermekei; testvérei Gábor Lidia, Egyed Ferencz h.-szt.-páli pap neje, Gábor Dénes kökösi tanító, Gábor Ráchel; rokonai: Dr. Gáspár János s Gáspár Erzsi, Kozma Dimén énlaki lelkész neje fáljalják első sorban. Élt 42 évet.